

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Pascale Emily Jurenc

Mentor: izr. prof. dr. Andrej A. Lukšič

Deklaracija o načelih strpnosti: Razvoj od nastanka do danes

Magistrsko delo

Ljubljana, 2017

Hvala mentorju, dr. Andreju A. Lukšiču za mentorstvo, odzivnost, strokovno pomoč in svobodo v raziskovanju meni najpomembnejših stvari.

Hvala mami in očetu za vso podporo in ljubezen.

Hvala Boris, Nik, Jana in Julija, *ker ste!*

Hvala Kseniji, Miranu in Ajdi za podporo in neprecenljivo znanje.

Hvala Teoriji Eksena, zaradi katere postajam strpen in ljubeč človek!

Deklaracija o načelih strpnosti: Razvoj od nastanka do danes

Skozi zgodovino smo bili priča nastanku številnih mednarodnih dokumentov s področja človekovih pravic z namenom izboljšanja odnosov človeštva. Eden izmed tovrstnih je tudi Unescova Deklaracija o načelih strpnosti, sprejeta leta 1995. Za dejanske spremembe v družbi pa še zdaleč ni dovolj zgolj njihovo sprejetje, temveč tudi implementacija in njihovo aktivno uresničevanje v vsakodnevem življenju. Osnovni namen pričujočega dela je tako bil ugotoviti vzroke za nastanek Deklaracije o načelih strpnosti in narediti pregled implementacije v izbranih evropskih državah. Tako je v prvem delu prikazan razvoj koncepta strpnosti skozi zgodovino in politično filozofijo ter pregled ključnih zgodovinskih dogodkov, ki so bili povod za preizpraševanje strpnosti, zaradi jasnejšega razumevanja in uporabe pojma danes. V drugem delu sledi pregled implementacije v pet staroevropskih in pet noveevropskih držav. Zanimalo nas je predvsem, ali so ukrepi za uresničevanje načel strpnosti učinkoviti. Ugotovili smo, da se kljub številnim mednarodnim dokumentom še vedno soočamo s podobnimi družbenopolitičnimi težavami in da se ukrepi izbranih evropskih držav najpogosteje izvajajo post festum in ne aktivno, v vsakodnevem življenju posameznikov.

Ključne besede: Deklaracija o načelih strpnosti, strpnost, implementacija, evropske države.

Declaration of principle on Tolerance: development from the beginning to the present

Through history we witnessed the formation of many international documents from the field of human rights with a purpose to improve the relationship of a mankind. One of those is also Unesco's Declaration of principle on tolerance, which was accepted in 1995. For actual changes in a society it is not enough just to accept them but we need to implement and actively realize them in everyday life. Primary purpose of the thesis was to find out reasons for formation of Declaration of principle on tolerance and to make an overview of implementation in chosen European countries. First part represents development of the concept of tolerance and a political philosophy, and also an overview of key historical events that were a cause for a tolerance enquiry, because of a clearer understanding and use of the concept nowadays. In the second part follows an overview of implementation in five old and five new European countries. I was especially interested if implementation measures were effective. I realized that even though there are many international documents nowadays we still face similar socio-political problems and that selected European countries mostly react post-festum and not actively in everyday life of individuals.

Key words: Declaration of principle on tolerance, tolerance, implementation, European countries

KAZALO

1 Uvod	7
1.1 Relevantnost in cilji naloge	8
1.2 Teze in raziskovalna vprašanja.....	9
1.3 Metodologija.....	10
2 Strpnost.....	11
2.1 Zgodovina	12
2.2 16. in 17. Stoletje.....	13
2.2.1 John Milton.....	15
2.2.2 Pierre Bayle	15
2.2.3 Baruch Spinoza.....	16
2.2.4 John Locke	17
2.3 18. Stoletje.....	19
2.3.1 Voltaire	20
2.3.2 Thomas Paine, Thomas Jefferson, Immanuel Kant	21
2.4. 19. Stoletje.....	22
2.4.1 John Stuart Mill.....	22
2.5 20. Stoletje.....	25
2.5.2 Herbert Marcuse.....	25
3 Deklaracija o načelih strpnosti.....	27
3.1 Unesco.....	27
3.2 Družbenopolitični vzroki nastanka Deklaracije o načelih strpnosti.....	28
3.2.1 Migracije in padec berlinskega zidu	29
3.2.2 Vojna v Bosni in Hercegovini	31
3.2.3 Ruandski genocid.....	32
3.2.4 Terorizem.....	33
3.3 Razumevanje koncepta strpnosti v Deklaraciji o načelih strpnosti.....	35
3.4 Dolžnost držav podpisnic	37
3.5 Vloga Unesca v okviru implementacije	39
3.6 Vloga Evropske unije	41
4 Implementacija Deklaracije o načelih strpnosti.....	43
4.1 Pregled implementacije	44
4.1.1 Belgija	44
4.1.2 Francija	46
4.1.3 Nizozemska.....	47
4.1.4 Švedska	48
4.1.5 Nemčija.....	49
4.1.6 Poljska	51
4.1.7 Slovaška.....	54
4.1.8 Češka.....	55
4.1.9 Hrvaška.....	56
4.1.10 Slovenija.....	57
4.2 Primerjalna analiza držav.....	61
5 Sklep	64
6 Literatura	69

KAZALO SLIK

Slika 4. 1: Stopnja strpnosti in vključenosti v preučevani državi glede na indeks socialnega napredka v letu 2017	59
---	----

1 Uvod

Živimo v času, ko se z nestrpnostjo srečujemo že pravzaprav na vsakem koraku. Številni dogodki, kot so Brexit, migracije, sporazum CETA, terorizem, vzpon populizma in nenazadnje že dve desetletji trajajoča globalizacija, so postali vsakdanje težave, s katerimi se sooča svet. Poleg tradicionalnih predsodkov, kot so razlike med ljudmi v barvi kože, spolu, običajih, vsakdanjem vedenju, so vedno večje razlike v izobrazbi, kulturni ravni, religiji in življenjskem stilu (Leskovšek 2005, 12). Te so prerasle v rasizem, terorizem, organizirani mednarodni kriminal in druge oblike nestrpnosti. S procesom globalizacije je namreč svet postal prostor, kjer je politična, ekonomska, informacijska in kulturna izoliranost praktično nemogoča in nacionalna država ter njeni mehanizmi za reševanje težav, s katerimi se sodobna družba sooča, niso več učinkoviti (Brglez in Zajc 2004, 209). Hkrati pa obstoj in razvoj informacijsko-komunikacijskih tehnologij omogoča posameznikom, družbenim skupinam in nenazadnje številnim terorističnim organizacijam še bolj posplošeno širjenje nestrpnosti, kar postaja edna od ključnih težav sodobne družbe, saj jim ravno ta virtualni svet omogoča dodatno propagando (Svete 2005, 129). Zaradi vseh naštetih družbenopolitičnih problemov in številnih zgodovinskih dogodkov, kot so na primer verske vojne, vzpon terorizma, 1. in 2. svetovna vojna ter drugih, so nastali številni nacionalni in mednarodni dokumenti, s katerimi so države skušale tovrstne dogodke omejiti, preprečiti in rešiti. Tako smo bili priča nastanku Splošne deklaracije o človekovih pravicah, sprejete s strani Generalne skupščine združenih narodov leta 1948, Konvencije in deklaracije o otrokovih pravicah iz leta 1989, Mednarodnega pakta o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah, Konvencije proti mučenju in drugim krutim, nečloveškim ali poniževalnim kaznim ali ravnanju (Varuh človekovih pravic 2017) ter številnim drugim mednarodnim dokumentom s področja preprečevanja nestrpnosti in varovanja človekovih pravic¹.

Deklaracija o načelih strpnosti pa je prav tisti dokument, s katerim so se države članice Organizacije združenih narodov za izobraževanje, znanost in kulturo leta 1995 soočile s takratnimi aktualnimi družbenopolitičnimi problemi v vzponu, kot so nasilje, terorizem, ksenofobija, marginalizacija, diskriminacija, izključevanje, begunci, priseljenci, druge ranljive družbene sku-

¹ Kot na primer: Konvencija o odpravi vseh oblik rasne diskriminacije, Konvencija o preprečevanju in kaznovanju zločina genocida, Konvencija iz leta 1951, ki se nanaša na status beguncev in njen protokol iz leta 1967, in regionalni instrumenti, Konvencija o odpravi vseh oblik diskriminacije žensk, Unescova Deklaracija o rasi in rasnih predsodkih, Unescova Konvencija in priporočilo proti diskriminaciji v izobraževanju (Unescova Deklaracija o načelih strpnosti 2016, 9).

pine in drugimi. Pri tem so še posebej poudarile odgovornost držav članic k razvijanju in spodbujanju spoštovanja človekovih pravic in temeljnih svoboščin, ne glede na raso, spol, jezik, nacionalno poreklo in veroizpoved (Deklaracija o načelih strpnosti 2016, 9). In ravno ta dokument je osrednje delo pričujočega magistrskega dela.

1.1 Relevantnost in cilji naloge

Magistrsko delo ima tako dva ključna cilja. Prvi cilj je prikazati razvoj koncepta strpnosti skozi zgodovino in politično filozofijo ter raziskati, kateri so tisti ključni zgodovinski dogodki, ki so bili povod za preizpraševanje strpnosti, kar nam bo omogočilo jasnejše razumevanje in uporabo pojma danes ter umestitev Deklaracije o načelih strpnosti v enega izmed konceptov. Drugi ključni cilj magistrskega dela pa je ugotoviti, kako se z uresničevanjem koncepta strpnosti in Unescove Deklaracije o načelih strpnosti soočajo v posameznih evropskih državah (pri čemer bo delo omejeno na pet staroevropskih in pet noveevropskih držav), primerjalno ugotoviti, katere so tiste institucije v posameznih državah, ki pripomorejo k ozaveščanju in izobraževanju državljanov o strpnosti, ali je nastanku deklaracije sledila tudi njena implementacija in če so, kateri so tisti ukrepi, ki so od nastanka omenjene deklaracije do danes pripomogli k njeni uresničitvi.

V prvem tematskem sklopu se zato ukvarjamo z evropskimi koncepti tolerance, nastalimi skozi zgodovino, saj je že John Locke (Locke 2010, 286) menil, da je toleranca do drugače mislečih nujna in da je pravzaprav pošastno, kako slepi so ljudje za njeno nujnost in prednost, ko je ta tako očitna. Pri tem je osrednje delo prav delo Johna Locka Pismo o toleranci, k čemur bomo dodali še druge teoretike, kot so John Stuart Mill, Baruch Spinoza, Pierre Bayle, Herbert Marcuse in drugi. Koncepte smo zaradi lažjega razumevanja interpretacije umestili v posamezna zgodovinska obdobja, kar nam je omogočilo jasnejši pregled razvoja. Razumevanje tolerance oziroma strpnosti danes in v preteklosti so namreč odloč(il)no zaznamovali številni družbeno-politični dogodki.

V drugem tematskem sklopu bo sledila analiza Deklaracije o načelih strpnosti, kar nas bo vrnilo v leto 1995 in dogodke, ki so bili povod za njen nastanek. V deklaraciji je namreč zapisano, da je bila ta napisana in podpisana zaradi trenutnega vzpona dejanj nestrpnosti, terorizma, ksenofobije in drugih načinov izključevanj in diskriminacije (Deklaracija o načelih strpnosti 2016, 9). Zato je cilj drugega tematskega sklopa ugotoviti, na katere družbene probleme odgovarja in na podlagi česa je zgrajen imaginarij o načelih strpnosti.

V tretjem tematskem sklopu je izvedena analiza implementacije deklaracije v pet staroevropskih in pet noveevropskih držav. Pri tem je fokus na pregledu implementacije akcijskega načrta in drugih politik, posebnih dogodkov in programov za širjenje sporočila strpnosti, morebitno predlaganimi ukrepi s strani držav in prevodu Deklaracije o načelih strpnosti, kar so tudi ključne točke za njeno izvajanje (Deklaracija o načelih strpnosti 2016, 12). Temu na podlagi tretjega sklopa v četrtem sledi primerjava med izbranimi članicami, načina implementacije in financiranja programov, namenjenih širjenju sporočila strpnosti in institucij, ki tovrstne programe izvajajo. Pri tem je cilj ugotoviti, katere so politične akcije, ki se izvajajo, in ali imajo politično podporo.

1.2 Teze in raziskovalna vprašanja

Za doseg ciljev magistrske naloge smo si postavili naslednja raziskovalna vprašanja:

1. Kakšen je bil prvotni namen koncepta strpnosti, kdaj in kje se je uporabljal?
2. Kdo so bili avtorji, ki so preizpraševali strpnost in na katere družbenopolitične probleme so odgovarjali?
3. Na katere družbenopolitične dogodke odgovarja Deklaracija o načelih strpnosti?
4. Kako se koncept strpnosti razume in interpretira v Deklaraciji o načelih strpnosti?
5. Katere ukrepe so sprejele preučevane države na podlagi smernic za izvajanje Deklaracije o načelih strpnosti? Kako jih uresničujejo?
6. Katere so institucije v posameznih državah, ki pripomorejo k ozaveščanju in izobraževanju državljanov s področja strpnosti? Kako se te institucije/programi financirajo?
7. Katere države izmed preučevanih so na podlagi Deklaracije o načelih strpnosti za njeno implementacijo naredile največ in kakšni so razlogi za to?

Iz tega izhajata tudi slednji tezi naloge:

Prva teza: Družbenopolitični problemi, s katerimi se soočamo in so povod za preizpraševanje vprašanja strpnosti danes, so v svojem bistvu enaki dogodkom iz zgodovine.

Druga teza: Sprejeti ukrepi evropskih držav na podlagi Deklaracije o načelih strpnosti so neučinkoviti, ker se izvajajo post festum in ne aktivno, v vsakodnevem življenju posameznika.

1.3 Metodologija

Magistrsko delo je razdeljeno na štiri obširna poglavja, skozi katera vključuje številne koncepte in problematiko tako današnjega časa kot moderne zgodovine, kar nakazuje na metodološko pluralnost posameznih poglavij. Ker je vsaka orientacija znanstvenika k subjektu oblikovana

glede na epistemološko in ontološko pozicijo (Marsh in Stoker 2002), bomo v prvem delu za primarno metodo uporabili interpretacijo primarnih in sekundarnih virov s področja tolerance oziroma strpnosti.

Drugo poglavje je povezovalni člen teoretičnega prvega dela in empiričnega tretjega ter četrtega poglavja. V prvem delu smo zato uporabili raziskovalno logičen proces deduktivnega sklepanja (Neuman 2006, 82), ko smo na podlagi zgodovinskih virov in dogodkov iskali ključne vzroke za nastanek Deklaracije o načelih strpnosti; katere so torej tiste nestrpnosti, ki so bile povod za njen nastanek. V vsebinskem delu je ključna analiza Deklaracije o načelih strpnosti in drugih aktov, navezujočih se nanjo, in analiza implementacije Deklaracije o načelih strpnosti ter njenih posameznih členov.

Tako v tretjem kot četrtem poglavju je uporabljena metoda študije primerov za preučitev, zbiranje in analizo podatkov o programih, dogodkih in drugih aktivnostih, ki jih preučevane države izvajajo kot ukrepe k implementaciji Deklaracije v vsakdanje življenje, in primerjalna metoda, s katero smo prišli do ključnih ugotovitev podobnosti, razlik v implementaciji v državah Evropske unije. Durkheim (Durkheim v Toš 2010, 22) poudari uporabnost primerjalne metode pri raziskovanju ustanov oz. pravnih in moralnih pravil ter običajev, pri čemer pravi, da se ne moremo omejiti zgolj na preučevanje ene same družbe. Ravno zato smo s primerjalno metodo na vzorcu izbranih držav ugotavljali, katere so tiste ustanove in kakšen je njihov dejanski vložek k uresničevanju členov, zapisanih v Deklaraciji o načelih strpnosti. O pomembnosti primerjalne metode je pravzaprav govoril že Aristotel (Toš, 23) in s tem želimo v zaključnem delu podati ključne poglede in smernice v smiselnost nadaljnjega vlaganja v razumevanje strpnosti in izobraževanja o njej. Pri tem smo seveda dali posebno mesto Sloveniji.

2 Strpnost

“Strpnost je harmonija v različnosti.”

Unesco, 1995

Strpnost je pravzaprav del vsega *živega* življenja. Tako kot se rastline prilagajajo in tolerirajo posege v naravo, ko so prikrajšane zaradi sonca, sence, vode, prostora in hranil, tako živali v divjini tolerirajo obdobja brutalnega vremena in lakote. Zelo podobno, čeprav kar malce ironično, mora v gospodinjstvu mačka prenašati psa in prvorojenec dojenčka. Strpnost je tako za človeštvo skoraj tako pomembna, kot sta hrana in spanje. Vendar pa je danes moralizirana, pomešana z močjo in normativnostjo, pogosto postala tudi izgovor za vojno, praksa hegemonije in lepa črka na papirju z resničnim namenom prevlade in izključitve (Brown 2015, 1).

V zadnjem stoletju je kultura vojne in nestrpnosti tako postala največji sovražnik človeštva. Dve svetovni vojni, več kot dvestoletno obdobje vojn in vojaških spopadov, totalitarnih in nedemokratskih režimov, bojev za moč in genocidov, ki smo jim bili priča še nedolgo nazaj, so rezultat kulturnih vojn, ki so terjale že tristo milijonov življenj (Agius, Ambrosewich 2003, 4–5).

Beseda strpnost izvira iz latinskega izraza *tolerare* in *tolerantia* ter pomeni vztrajnost in potrpežljivost; vrline, ki sta za uresničitev strpnega človeka še kako potrebni. Pojem strpnost v politični teoriji obsega ogromno različnih pomenov. Lahko jo razumemo kot odprtost, prenašanje, neposeganje, dovoljevanje, sprejemanje raznolikosti in drugačnosti ter spoštovanje. Na drugi strani pa je včasih razumljena tudi kot slabost, s krivdo obremenjena popustljivost in ravnodušnost. Tako njeno razumevanje kot vrednost sta tako zelo pogosto dvoumni. V skladu s tem se številni avtorji v preteklosti kot danes zavzemajo za njeno razširitev in jo navajajo kot nujnost, medtem ko drugi v njej vidijo preveliko svobodo in nujnost zoženja njenega obsega. Spet slednji so mnenja, da bi toleranco morali preseči (Galeotti 2009, 7). Ne glede na vse pa se vsak politični diskurz o strpnosti (od 17. stoletja dalje, do tistega, ki ga je uporabljala Busheva administracija po 11/9 za označevanje razlik med Zahodom in drugimi deli sveta, ali pa tistega, uporabljenega s strani izraelske države za opisovanje njihove politike do homoseksualcev) vedno sočasno veže na diskurz o verski, kulturni ali socialni ureditvi (Brown 2015, 1).

Že Nietzsche (1988) je menil, da se je najprej treba vprašati, kdaj in zakaj so posamezne vrline postale nujne, zato bomo najprej raziskali, zakaj in kaj je bilo tisto, kar je bilo povod za njen nastanek.

2.1 Zgodovina

O duhu strpnosti je govoril že Sokrat v svoji dialoški metodi kot komponenti iskanja resnice. V zgodnjih Platonovih dialogih Sokrat tako tolerantno omogoča svojim sogovornikom, da izražajo svojo resnico, ne glede na to, kam jih bo to vodilo. Svoje sogovornike je spodbujal s protargumenti, vprašanji in odgovori ter s tem h kritičnemu mišljenju. Iskanje resnice je tako zanj povezano z odprtim umom in takšna oblika dialoške tolerance naj bi vodila do enotne vizije resnice. Nekateri avtorji so mu očitali, da je s toleranco šel predaleč, kar naj bi bilo razvidno v njegovem delu, dialogu Evtifron, ko naj bi bil preveč popustljiv do nepremišljene atenske mladine (Internet Encyclopedia of Philosophy 2017). Na obtožbe, da kvari mladino in ne spoštuje državnih bogov, pa je Sokrat odgovoril z dotlej prvo znano obrambo svobode misli. Kot drugi odgovor je podal argument o velikem družbenem pomenu svobodne razprave o družbenih, moralnih in političnih vprašanjih. Menil je, da družba, v kolikor tega ni, stagnira in se posledično ne razvija dalje. Zaradi tega, za svet novega in krivovernega načina razmišljanja, je bil obsojen na smrt. Zelo podobno dojemanje sveta lahko v obdobju antične filozofije zasledimo tudi pri Aristotelu. Šlo naj bi za zdravorazumsko dojemanje, ki izključuje zamisel "božje države". Menil je, da je politika stvar svobodnih ljudi in ne samo višjih stanov, ki naj bi sprejemali razumne odločitve, torej se podobno kot Sokrat opira na svobodo misli in govora (Brezovšek 1995, 96–98).

Pomembno vlogo k oblikovanju koncepta strpnosti sta imela tudi Epiktet in Mark Avrelij, ki sta delovala v obdobju stoicizma. Njuna ideja je bila, da se moramo osredotočati na stvari, ki jih lahko nadziramo (naše mnenje, obnašanje), medtem ko moramo ignorirati stvari, ki jih ne moremo; pri tem je imel še posebej v mislih mnenje in obnašanje drugih. Epiktet je strpnost razumel kot odpovedovanje in apatičnost, kar je najverjetneje izhajalo iz tega, da je bil vzgojen kot rimski suženj. Seveda pa je problem njegovega razumevanja v tem, da že sam okvir suženjstva in način "potrpeti zaradi družbenega statusa in tolerirati vse, kar drugi počno" ni strpnost. Mark Avrelij je toleranco razlagal kot orodje moči. Samo stoično razumevanje tolerance seveda ni izrecno povezano s splošno idejo o političnem spoštovanju avtonomije in svobode vesti, kot to razumemo danes, pa vendarle gre za prve zametke razumevanja današnje interpretacije svobode (Internet Encyclopedia of Philosophy 2017).

V kasnejših obdobjih so bile verske tradicije tiste, ki so tvorile zgodovinsko ozadje ideje strpnosti. Duh strpnosti in pozivanje k njej tako lahko najdemo v številnih religijah in verah. V sporočilu Kristusovega evangelija ta poziva k strpnosti in ljubezni do sovražnikov, odpuščanju drugim in ne obsojanju drugih. Prav tako lahko budistično razumevanje sočutja povežemo z

idejo strpnosti. Budistični cesar Indije je namreč v 3. stoletju pred našim štetjem pozval k uradni verski toleranci. Podoben poskus vzpostavitve religioznega tolmačenja strpnosti je storil tudi islamski cesar Akhbar v 16. stoletju (Internet Encyclopedia of Philosophy 2017).

Toleranca oz. strpnost, kot jo razumemo danes, pravzaprav predstavlja političen odgovor na versko pluralnost in v zvezi s tem nastale konflikte v Evropi v 16. in 17. stoletju (Sardoč 2016, 1), zato se zdi edino smiselno v nadaljevanju narediti pregled družbenopolitičnih dogodkov in teorij, ki so pripeljale do preizpraševanja strpnosti na evropskih tleh vse od 16. stoletja do danes.

2.2 16. in 17. stoletje

Izum tiska, protestantska reformacija, reakcija knezov in papeža je prinesla boj med teološkim in političnim, med zavestjo in prisilo ter vero in svobodo. V obdobju reformacije in protireformacije je tako Evropa postala brezkompromisno preganjska družba, kljub temu da so bili prisotni argumenti za strpnost, ki so se kazali tudi v obliki politične nujnosti (Grell in Porter 2000, 1–2). Toleranca oz. strpnost se je zdela kot edina možna rešitev za verske konflikte, ki so sledili protestantski reformi. Za razliko od danes so koncepte strpnosti morali iznajti (Galeotti 2009, 13). Zato bomo zaradi lažjega razumevanja teoretičnih konceptov strpnosti za začetek orisali zgodovinsko dogajanje na evropskih tleh.

Evropa je bila v času 16. in 17. stoletja okrnjena z vojno in nasiljem zaradi verstev z vrhunecem v tridesetletni vojni (1618–1648). Gre namreč za obdobje luteranske reformacije in protireformacije, ki je ustvarilo številne delitve (Internet Encyclopedia of Philosophy 2017). Prišlo je do zloma ravnovesja moči in posledično je bila oblast ponovno razdeljena na katoliške in luteranske vladarje, kar je privedlo do tridesetletne vojne in odločilno zaznamovalo 17. stoletje ter ponovno odprlo področje nestrpnosti med religijami (Pribac, 1994, 20).

Če se ukvarjamo z zgodovinskimi dogodki, ki so vodili k nastanku koncepta strpnosti, je naslednji, ki je odločilno zaznamoval njegov razvoj, zagotovo državljanska vojna v Franciji. Višek verskih vojn v Franciji je bil avgusta 1572, ko se je v Parizu zbrala elita protestantske in katoliške cerkve ob proslavitvi poroke hugenotskega princa in Marguerite de Valois, sestre kralja Charlesa IX. Kot večina dogodkov tistega časa je bila poroka zrežirana za potrditve mirovne pogodbe med protestanti in katoliki, ki naj bi protestantom zagotovila enakost pred zakoni in dala prostor v kraljevem svetu. Vendar sprava poročnih obljub ni trajala dolgo; le štiri dni po poroki je bil vodja vojske hugenotov resno ranjen v atentatu. Kljub temu da Charles in njegova mati najverjetneje nista naročila atentata na admirala, sta sklepala, da bi ta incident lahko sprožil ponovno državljansko vojno, kateri so bili priča že deset let. Tako se je tudi zgodilo s pobjem

več kot dva tisoč hugenotov v šentjernejski noči, naročenim s strani Katarine Medičejske² (Dees 2004, 1). Vse zaradi zahtev Ludvika XIV. po verski uniformnosti države. Konec francoske državljanske vojne zaznamuje šele Nantski edikt, s katerim je Henrik IV. hugenotom zagotovil enakost s katoličani vse do preklica leta 1685, ko je bil preostanek protestantske skupnosti prisiljen k eksodusu (Pribac 1994, 20).

Evropska tla je v 17. stoletju za področje preizpraševanja strpnosti odločno zaznamovala tudi angleška državljanska vojna; vojna med parlamentarci in rojalisti. Na eni strani so bili rojalisti anglikansko usmerjeni, medtem ko so parlamentarci podpirali prezbiterijansko organizacijo cerkve. Kljub močnemu absolutizmu Stuartov, združenih z anglikansko škofovsko strukturo, ta ni mogel preprečiti nastanka množice verskih skupnosti. Razvile so se tri verske skupine, in sicer puritanci, radikalci in levellerji. Puritanci so razvili teorijo upora do države, v kolikor ta preseže obseg dovoljene moči. Independenti so zavračali cerkev in njeno podobo ter zahtevali neokrnjeno versko svobodo in avtonomijo, levellerji pa so zagovarjali versko strpnost in svobodo kot nosilno idejo družbe, ne glede na socialni status (Pribac 1994, 20).

Zagotovo nepogrešljiv je tudi ekonomski vidik. V drugi polovici 17. stoletja je prišlo do začetka razvoja kapitalizma in s tem širitvije trgovskih poti, kar je posledično prineslo zahtevo po uveljavitvi družbenih odnosov, ki ne temeljijo na veri, temveč družbeni vezi (Pribac 1994, 19).

Tovrstni dogodki so bili torej tisti, ki so v 16. in 17. stoletju obudili in rekonceptualizirali vprašanje strpnosti oziroma tolerance na evropskih tleh (Dees 2004, 2). Misleci tega obdobja, ki so zagovarjali strpnost, pa so zagotovo Milton (1608–1674), Bayle (1647–1706), Spinoza (1634–1677) in Locke (1632–1704) (Internet Encyclopedia of Philosophy 2017). Ti filozofski teoretiki in politiki tistega časa so se tako ukvarjali s vprašanjem, kako prepričati katolike, kalviniste, liberalce in islamske fundamentaliste za življenje v miru in harmoniji (Dees 2004, 2).

² O zelo podobni obliki verske nestrpnosti lahko govorimo ob zgodbi pokola na "St. Bartholomew's day", ko je skupina ljudi, prepričana v predanost določeni verski viziji, ubila tisoče nedolžnih ljudi kot znak vojne proti kulturi, za katero je menila, da spodkopava njihov način življenja (Dees 2004, 4).

2.2.1 John Milton

Klasična zgodovina ideoloških pristopov Milтона postavlja po robu Johnu Locku in ga označuje kot enega izmed temeljnih avtorjev, ki gre za izpraševanje koncepta strpnosti. Skozi svoja dela (največ v delu *Areopagitika*, ki ga naslavlja na britanski parlament in govori o svobodi tiska) je branil različne oblike strpnosti, v največji meri vezane na svobodo tiska, misli in združevanja (Achinstein in Sauer, 1). V prvem delu *Aeropagitike* opisuje zgodovino cenzuriranja po svetu. Njegov glavni namen je dokazati, da se je cenzuriranje v večini izvajalo, kadar bi lahko škodovalo ohranjanju trenutnega družbenega statusa ali vlade. Posledično so na ta način omejili razširitev idej in povečanje tistih družb, ki so dajale mislim in besedam prost pretok (Morehouse 2009, 2). V drugem delu poudarja pomembnost branja na splošno in simpatizira s protestantsko zamisljivo razumevanja Svetega pisma, namesto z duhovniških razumevanjem, ki ga je sprejelo ljudstvo. Zato še posebej poudari dragocenost branja na splošno in ne samo s strani majhnega števila strokovnjakov, ki bi odločali o primernosti in neprimernosti prebranega. V tretjem poglavju svoje razmišljanje okrepi z argumentom nezmožnosti ene osebe ali neke skupine ljudi, da bi imela dovolj znanja, vedenja in sposobnosti odločanja za prenos znanja celotnemu ljudstvu. V zadnjem poglavju pa vsa prejšnja okrepi še z argumenti škode, ki je povzročena v primeru cenzuriranja. Poudarja pomembnost konflikta za posameznega bralca in družbe kot celote. Pri tem je konflikt mišljen kot odprta možnost razmisleka različnih pristopov in načinov razumevanja teorij in ne samo tistih, določenih s strani vladajočega razreda. Njegovo razmišljanje in ekstremne ideje so bile za tisti čas zelo radikalne (Morehouse 2009, 3–5). Njegova utemeljitev je temeljila na epistemološki trditvi, da samo odprt dialog spodbuja razvoj resnice in da je samo takšna vlada lahko strpna vlada (Internet Encyclopedia of Philosophy 2017).

2.2.2 Pierre Bayle

Pierre Bayle je bil hugenot, francoski protestant, ki je skoraj vse svoje produktivno življenje preživel na Nizozemskem, kar je pravzaprav značilnost 17. stoletja³ (Pribac, 1994, 17).

Prav zaradi tega ni presenetljivo, da ga nobena filozofska tema ni definirala bolj kot razumevanje strpnosti. Večina člankov v njegovem delu *Historično-kritični slovar (Dictionnaire Historique et Critique)* se ukvarja s to tematiko. Vprašanje strpnosti, ki si ga Bayle postavlja, se sicer

³ Večino vseh, ki so se v tem obdobju čutili ogrožene zaradi svobodomiselnosti, je pot vodila na Nizozemsko (Pribac 1994, 17). Nizozemska je namreč ravno v tistem času bolj kot katerakoli druga država spodbujala in krepila svojo moč s trgovanjem in krepila versko strpnost kot pogoj za kapitalistično družbo, posledično pa postala pribežališče vsem preganjanim iz drugih evropskih držav. (Pribac 1994, 19).

v osnovi kot večina takratnih vprašanj ukvarja z versko strpnostjo, v mnogih segmentih pa jo lahko povežemo tudi s politično in z drugimi oblikami tolerance. Vprašanje, ki si ga postavlja, je, ali mora posameznik, za katerega se ugotovi, da je njegovo mnenje zmotno, biti prisiljen, da svoje mnenje spremeni. Bayle je prepričan, da tovrstno dejanje ni upravičeno, saj je posameznikova vest neodvisna od drugih in bi morala biti tolerirana (Stanford Encyclopedia of Philosophy 2017).

Njegovi neposredni argumenti v zvezi s toleranco pa sicer niso tako prepričljivi, če jih vzame mo iz konteksta, kar lahko vidimo iz razumevanja njegovega vprašanja o pravici cerkve do preganjanja krivovercev. Bayle meni, da če bi imela cerkev kot taka pravico do preganjanja krivovercev, bi to imela katerakoli cerkev, kar pa bi dolgoročno pomenilo, da bi lahko krivoverska cerkev preganjala prave vernike. Menil je, da samo če cerkev verjame, da je prava, lahko upravičeno preganja druge, ampak če to upraviči delovanje prave cerkve, bi lahko upravičilo delovanje vsake, ki ima tako mnenje, saj bi vse cerkve lahko bile prepričane v njihovo *pravost in edinost* (Stanford Encyclopedia of Philosophy 2017).

2.2.3 Baruch Spinoza

Podobno kot Milton in Bayle se tudi Spinoza ukvarja s svobodo. V svojem delu Teološke in politične razprave pravi, da je ljudem nemogoče odvzeti svobodo govora, s tem ima v mislih, da ljudje ne bi izrekli tega, kar mislijo. Svoboda govora bi tako morala biti po njegovo priznana vsem, vendar pa je pomembno, da tega ne bi okrnili in uporabili za spremembo ter kršenje pravic. Meni, da od svobode govora ni odvisna varnost države ali cerkve, torej lahko svobodo govora dovolimo, ne da bi s tem nastala škoda za državno oblast (Spinoza v Pribac 1994, 76). Pravi, da je pomembno le, da se oblast osredotoči na nadzorne ukrepe, ne pa na omejevanje misli, saj je to nesmiselno. Vse to pa ni presenetljivo, če vemo, da je bil sam produkt strpne družbe, bil je namreč Žid, ki je živel na Nizozemskem (Internet Encyclopedia of Philosophy 2017).

Je zagotovo eden najdrznejših zagovornikov svobode misli in govora v 17. stoletju. Ob tem pa je treba vedeti, da pri njem ne gre za humanistično obrambo dopuščanja verskih ali drugih spekulativnih mnenj posameznikov ali teološko utemeljitev političnega toleriranja verskih razlik. Njegovo mnenje je politične narave, in sicer, da je edini način, da država ostane takšna, kot je, izbira politike ustvarjanja strpnosti med različnimi verniki. Z zatiranjem določenih verskih skupnosti in povzdigovanjem drugih pa si kreira propad (Pribac 1994, 77).

2.2.4 John Locke

John Locke je eden najbolj znanih filozofov in političnih teoretikov 17. stoletja. Pogosto ga štejemo kot ustanovitelja britanske empiričnosti, vplivnega na področju teologije, religiozne strpnosti in edukativne teorije. Že v zgodnjih letih, ko je deloval v Londonu, je razmišljal o vprašanjih, vezanih na versko strpnost, kar je leta 1689 tudi objavil v delu Pismo o strpnosti (Stanford Encyclopedia of Philosophy 2017).

Locke meni, da je edina resničnost cerkve v strpnosti kristjanov do različnih veroizpovedi. Meni, da je pravi kristjan samo tisti, ki ima ljubezen, ponižnost in naklonjenost do slehernega sočloveka, ne glede na veroizpoved. S vprašanjem o prijateljstvu in naklonjenosti naslavlja tiste, ki v imenu religije preganjajo, mučijo, uničujejo in ubijajo druge, in pravi, da jim bo verjel šele, ko bodo na enak način popravljali napake in grehe svojih prijateljev in družinskih članov. Menil je, da v kolikor ljudi poskušajo preobrniti s silo in jim vsiljujejo izpovedovanje stvari, v katere ne verjamejo, s tem počno stvari, ki jim jih Sveto pismo ne dovoljuje, pravzaprav prepoveduje, in potemtakem ti ljudje želijo zgolj številčno skupnost, ne pa resnične krščanske cerkve. V svojem delu črpa iz nauka Jezusa Kristusa, saj meni, da je bila "njegova metoda" ravno takšna – brez mečev in drugih sredstev prisile, z uporabo Svetega pisma, miru in zgledom v obliki ravnanja (Locke 2010, 283–285). Zato Locke (2010, 286) meni, da je toleranca do tistih, ki so drugače misleči in se razlikujejo do drugih, nujna in: "da je pravzaprav pošastno, kako slepi so lahko ljudje za njeno nujnost in prednost, ko pa sta vendarle tako očitni".

Pomemben poudarek in argument⁴, ki ga Locke podaja v nadaljevanju, je razločitev nalog civilne oblasti od religije in določitev pravične meje med njima. Meni, da je politična skupnost ustanovljena samo zato, da zagotavlja, ohranja in pospešuje civilne interese, kar so zanj življenje, svoboda, zdravje, nedotakljivost telesa in osebna lastnina. Branjenje tega pa bi moralo potekati s strani civilnih uradnikov in zakonov ter biti v primeru kršitve človekovih pravic ustrezno sankcionirano s strani njegovih uradnikov. Uradniki bi morali ostati zvesti izključno skrbi za napredek teh stvari in ne odrešitve duš in podobno, za kar navaja tri argumente. V prvem argumentu pojasni, da Bog ni nikomur podelil avtoritete nad drugim, da bi ta lahko sili sočloveka v določeno religijo, saj vera kot taka ne more obstajati, če človek v resnici ne veruje, in tako prihaja do svetohlinstva. Kot drugi argument navaja, da religija leži v notranjem prepričanju duha, medtem ko je oblast civilnega uradnika le v zunanji sili. Torej ne glede na spremembo, odvzem oblike, zaplembo premoženja, prostosti ali mučenje, to ne spremeni notranje

⁴ Še posebej z obzirom na čas, v katerem je delo nastalo.

sodbe človeka. In kot tretji argument navaja, da skrb za odrešitev duše ne more pripadati uradniku, kajti četudi bi bili zakoni in kazni tako stroge, da bi navidezno spremenili mišljenje ljudi, to ne bi pripomoglo k odrešitvi duše. Cerkev pa je po njegovem mnenju svobodna in prostovoljna družba in kot taka so edina orožja, ki jih lahko uporablja, opomini, nasveti in spodbude (Locke 2010, 287–292).

V nadaljevanju na podlagi ločnice med civilno oblastjo in cerkvijo ugotavlja, do kod sega dolžnost strpnosti v okviru verstev. Za opredelitev tega ponovno navaja tri argumente. Kot prvo pravi, da strpnost ne obvezuje nobene cerkve k temu, da v svoji družbi obdrži človeka, ki kljub prejetemu opominu krši zakone te družbe. Pri tem pa je pomembno, da ta oseba ne sme trpeti civilne krivice, temveč zgolj preneha uživati stvari in privilegije, ki jih družba kot taka zagotavlja vernikom. Kot drugo podaja argument ravno v nasprotni smeri; da noben zasebnik in cerkev nima pravice komurkoli preprečevati civilnih dobrin zaradi pripadnosti drugi religiji. Zaradi drugačnega mišljenja nekoga drugega namreč nisi oškodovan sam ali tvoja družba. Določena družba torej ne more prevladovati ali imeti pristojnosti nad drugo družbo, temveč se mora medsebojno spoštovati. Kot tretji argument pa ponovno navaja pomembnost ločitve in razmejenosti cerkve od politične skupnosti; pravi, da je to kot ločitev Zemlje in nebes. Poseben poudarek daje tudi temu, da ni dovolj, da se ljudje določene religije zgolj vzdržijo nasilja, ropanja in drugih načinov preganjanja, temveč je potrebno tudi izobraževanje in opominjanje o dolžnostih miru, ponižnosti, dobrohotnosti in strpnosti do vseh ljudi. K temu pa dodaja pomemben vidik svobode s primeri iz vsakdanjega življenja. Tako kot primer izpostavi brezdolje, odrekanje pomoči, pohlep, česar država, kljub temu da krščanstvo obravnava kot greh, ne sme kaznovati, saj je o tem odločitev posameznika ali pa bi morala biti svobodna (Locke 2010, 294–307). Naloga civilne družbe in posledično zakonodajne oblasti je zgolj varovanje lastnine državljanov, ohranjanje miru, bogastva in javnega dobrega (Locke 2010, 312). Prisila pa je pri tem nekoristna (Galeotti 2009, 67).

Vendar pa Locke ne odobrava strpnosti do slehernega sočloveka, kar je najverjetneje povezano z družbenim okoljem in s časom njegovega delovanja. Meni, da uradniki niso dolžni tolerirati tistih, ki zahtevajo civilne privilegije in oblast nad drugimi smrtniki, tistih, ki mislijo, da imajo avtoriteto nad ljudmi, ki niso člani njihove cerkvene družbe in ne upoštevajo verske strpnosti do vseh ljudi. Prav tako netoleranten je do cerkve, ki si svojo oblast na teritoriju civilne družbe ali pa celo meni, da je posameznik, s tem ko postane član cerkve, pod oblastjo drugega vladarja. Zaradi lastnih prepričanj pa je nestrpen do ateistov, saj meni, da tisti, ki zanikajo bivanje božjega in Boga, uničujejo družbo (Locke 2010, 314–316).

Prav tako pomemben vidik kot vsi doslej je tudi element družbene nestrpnosti, ki je še danes prisoten, in sicer pravi, naj si ljudje predstavljajo, kaj se zgodi, če se religija postavi v ozadje in se med ljudmi začnejo uveljavljati druge razlike, kot so ten kože, razlike v obliki, barvi las, oči in posledično prepoved uživanja istih pravic kot *drugi* (Locke 2010, 317–318).

Velik poudarek daje tudi prevzemanju odgovornosti posameznika za svoja dejanja, ne glede na to, kateri cerkvi pripada. Pravi namreč, da težava neetičnih in nemoralnih dejanj ni v drugačnem pogledu in raznolikih mnenjih, temveč v odrekanju strpnosti tistim, ki menijo in mislijo drugače kot tisti, za katere se šteje, da mislijo *pravilno* (Locke 2010, 318–320).

Pri postavljanju koncepta je postavil tudi njegove omejitve. S strpnostjo tako ni mislil, da moramo prenašati nestrpne in tiste, ki si prizadevajo za vsiljevanje svojega pogleda drugim. Prav tako se ne sme tolerirati verska družba, ki bi predstavljala grožnjo politični stabilnosti ali javni varnosti, v kar je vključeval tudi rimske katolike⁵ (Internet Encyclopedia of Philosophy 2017). Lockov pogled na strpnost je bil podobno kot Millov za tisti čas zelo progresiven.

V 17. stoletju se je torej odprl horizont vprašanjem vzpostavitve politične avtoritete, ne glede na versko pripadnost ter posledično sožitje in strpnost med pripadniki različnih veroizpovedi. Medtem ko smo od Platona dalje bili priča združevanju moralne in politične ravni, smo v 17. stoletju priča pomembnemu umiku od versko-etičnih ciljev in osamosvojitvi od njih skozi teorije o družbeni pogodbi (Pribac 2009, 19). Na tovrstne klasične liberalne teorije se navezuje tudi pomemben del sodobnih teorij, o katerih bomo več govorili v nadaljevanju (Galeotti 2009, 21).

2.3 18. stoletje

Ko govorimo o 18. stoletju, je prva misel razsvetljenstvo – intelektualno, filozofsko in umetniško gibanje, za katerega so značilne prav posebne ideje. Mnogi pravijo, da je to obdobje intelektualne, družbene in politične fermentacije. Znanstveniki so tako prvič postali osrednji del javnega diskurza, do takrat večina tistega, kar je danes razumljeno kot znanstveno, ni imelo širokega kroženja. Z začetkom ob koncu 17. stoletja smo bili priča dvojnemu razvoju, ki je lahko omogočil hitro demokratizacijo znanstvenih spoznanj, pri čemer imamo še posebej v mislih Akademiji v Franciji in Londonu, katerih primarni namen je bil raziskovanje in javno

⁵ Za kar je potrebna zgodovinska kontekstualizacija, katoličani so namreč v tistem obdobju temeljno pripadali papežu, ki ni priznaval suverenosti angleškega prava in so s tem ogrožali civilno vlado in mir.

objavljanje znanstvenih dognanj. V naslednjih desetletjih so se jim pridružile še berlinska Akademija, Akademija v St. Petersburgu in druge. Do sredine 18. stoletja je tako znanost doživela že pravi razmah in s tem posledično tudi razumevanje strpnosti (Euler Archive 2017). Razprava o njej je bila v 18. stoletju vezana na problem skepticizma in kritiko absolutizma v politiki (Internet Encyclopedia of Philosophy 2017).

Novo razumevanje strpnosti v razsvetljenstvu je strpnost zasnovala kot splošno pozitivno načelo, ki je bistvenega pomena za pravilno delovanje pluralistične demokracije in sodobne zahodne civilne družbe. In če je bila v preteklosti raznolikost razumljena kot anomalija in grožnja obstoječemu sistemu, jo v 18. stoletju začno dojemati popolnoma drugače, s čimer se sooča tudi Voltaire (Bödeker, Donato in Reill 2009).

Ideja strpnosti se tako konec 18. stoletja začne vidno uveljavljati tudi v praksi. Za začetek njevega udejanjanja v praksi vsekakor razumemo tudi Edikt o toleranci iz leta 1782, izdan s strani rimskega cesarja Jožefa II. Šlo je za preklic zakonov in tako imenovanih židovskih predpisov, ki so se nanašali na judovsko narodnost. S tem so jim podelili pravico do izobrazbe, Judje so lahko začeli obiskovati nemške šole, opravljati vse vrste poklicev, trgovine, se zaposliti v vseh panogah, ukinili so dvojna sodišča in kanclerijo in podobno (Cojs 2017).

Realizaciji strpnosti na pravni ravni smo lahko priča tudi v Listini pravic in Ustavi ZDA, ratificirani leta 1791. Ker je bila strpnost doslej opredeljena s svobodo, je to tudi ključen prispevek Listine pravic k napredku človeštva. V prvem amandmaju tako opredeli pristojnosti kongresa, ki so: spoštovanje verskih ustanov in njihovo svobodno izvajanje, svobodo govora in tiska ter pravico ljudi do združevanja. V četrtem amandmaju poudari pravico do neodtujitve osebne lastnine. V petem in šestem pa opredeli pravico do pravnega postopka v primeru kršitve državnih pravil s strani posameznika (Bill of Rights Institute 2017, 15. avgust).

2.3.1 Voltaire

Eden izmed osrednjih mislecev tolerance 18. stoletja je tudi Voltaire. Na eni strani je bil navdušen nad razvojem religiozne strpnosti v Angliji, hkrati pa zelo zaskrbljen nad težnjo religije, da ta ponovno postane nasilna in nestrpna. Njegova dela je najverjetneje najodločilneje zaznamovalo to, da je bil vržen v ječo zaradi svojega pogleda na svet, saj so njegove knjige cenzurirali in javno zažgali. Podobno kot misleci 17. stoletja se tudi on ukvarja z versko strpnostjo, vendar za razliko od prejšnjih avtorjev ohranja pristranskost do krščanstva. Njegov pristop se osredo-

toča na strpnost na stopnji osebne interakcije (Internet Encyclopedia of Philosophy 2017). Voltaire meni, da je nujno, da ljudje spoznamo, da smo zmotljivi, da vsi delamo napake, da se je motiti človeško in da svoje norosti drug drugemu odpustimo (Voltaire v Popper 1988, 1429). V svojem delu o toleranci se sprašuje, če je resnica, da je lahko prizanesljivost (strpnost) do tistih, ki grešijo, enako, kot da jim damo v roke orožje. Voltairu se zdi to mišljenje nelogično in vabi vse tiste, ki so na čelu vlade in drugih pomembnih mestih, da ponovno preučijo in razmislijo o vzroku strahu pomilostitve. V nadaljevanju opisuje spremembo razmerij in vedno večje sožitje med posameznimi religijami tako v Evropi kot po svetu in poglavje zaključuje z mislijo, da strpnost nikoli ni pripeljala do državljanske vojne, temveč je bila nestrpnost tista, ki je zemljo prekrila s pokolom. V nadaljevanju razpravlja o pomembnosti Vestfalskega miru, ki je prinesel svobodo vesti, saj bi v nasprotnem primeru Nemčija bila puščava, raztresena s kostmi katoličanov, protestantov in anabaptistov, ki bi se medsebojno pobili. V nasprotju s tem pa je danes⁶ naravni zakon dan človeku po naravi, medtem ko mora zakon človeštva temeljiti na naravnem zakonu, pri čemer poudari načelo neškodovanja drugemu, saj je le tako omogočena svoboda vsakomur, da počne, kar želi. Pravico do nestrpnosti pa označi kot absurdno in barbarsko (Voltaire 1763).

Na drugi strani pa podaja pravzaprav edini argument, kdaj je nestrpnost zakonita za človeštvo. Meni, da ima vlada pravico kaznovati napake, ki spadajo v okvir kaznivih dejanj, pri čemer se opre na različne oblike verske nestrpnosti kot na primer med luterani in kalvinisti ter jezuiti in janzenisti (Voltaire 1763).

2.3.2 Thomas Paine, Thomas Jefferson, Immanuel Kant

Dela Thomasa Paina in Thomasa Jeffersona izražajo teorijo strpnosti, ki je neposredno povezana s politično prakso, in v svojih teorijah oba sledita Locku. Ne samo, da sta bila kritična do neobremenjene politične moči, temveč tudi zavezana k ekumenskemu pristopu, imenovane mu deizem. Paine v svojem delu Pravice človeka meni, da je toleranca do verske raznolikosti bistvena, saj politični in cerkveni organi nimajo zmožnosti reševanja vprašanj vesti (Internet Encyclopedia of Philosophy 2017). Menil je, da toleranca ni več potrebna, če so priznane univerzalne pravice, kar je razložil skozi francosko ustavo. Ta je strpnost in nestrpnost odpravila ter vzpostavila univerzalno pravico vesti. Po njegovem mnenju sta tako toleranca kot netoleranca despotizem. Tako si ena jemlje pravico, da svobodo vesti zanika, druga pa, da jo podeli.

⁶ Obdobje nastanka Voltairjevega dela *On Tolerance*.

Podobno kot Paine je razmišljal tudi Kant v delu *Odgovor na vprašanje: kaj je razsvetljenstvo?* Po njegovem mnenju se vladar, s tem ko se vzdrži vmešavanja v izbiro religije državljanov, odpoveduje toleranci in vzpostavlja splošno načelo svobode misli (Galeotti 2009, 15).

2.4. 19. stoletje

Ključna sprememba 19. stoletja je zagotovo začetek globalizacije, kot jo poznamo danes, ki se je začela z industrijsko revolucijo. Problemi ene družbe so se izkazali za vprašanje, ki je zahtevalo sodelovanje med vladnimi enotami in ne več zgolj obravnavo na lokalni ravni. Prav tako je prišlo do rasti blagovne menjave. Še posebej v drugi polovici 19. stoletja smo pričali rasti svetovnega gospodarstva in trgovini, ki je temeljila na izmenjavi industrijskih surovin in izdelkov. Prišlo je tudi do množičnih migracij, največ iz Evrope v druge dele sveta, predvsem v ZDA (Pfister 2012).

Ideja strpnosti v 19. stoletju pa se je razvila v skladu z liberalno, razsvetljensko idejo, da je moralna avtonomija bistvena za razvoj človeštva (Internet Encyclopedia of Philosophy 2017). Ključen teoretik s področja strpnosti je zagotovo John Stuart Mill.

2.4.1 John Stuart Mill

Najbolj znan argument o strpnosti v 19. stoletju nam podaja John Stuart Mill v svojem delu *O svobodi*. Mill v uvodu opredeli predmet razprave in pojasni, da ne gre za t. . svobodo volje, temveč za družbeno svobodo in meje legitimne oblasti družbe nad posameznikom. To pojasni s primerom jastrebov in roparic kot metafore za oblast in ljudstvo. Tako pravi, da je oblast sicer nujno potrebna, ampak da mora hkrati obstajati varovalo ljudstva, na podlagi katerega se brani pred vladarjevim *pohlepom*. Za to pa obstajata dva načina: prvi, starejši način je priznavanje imunitete v obliki političnih svoboščin in pravic, drugi način, uveljavljen nekoliko kasneje, pa je vpeljava ustavnih varoval, to je varoval, s katerimi je ljudstvo zaščiten in vladar brez podpore ljudstva o njih ne more odločati. Temu je kasneje sledil tudi obrat, ko je postopoma zahteva po izvoljenih in začasnih voditeljih skoraj povsod postala prevladujoči cilj. Torej naj bo volja vladarjev enaka volji naroda, kar je še danes značilnost evropskega liberalizma (Mill 2003, 137–139). Zelo hitro so ugotovili, da tudi tako imenovana volja ljudstva ne pomeni nič, saj najpogosteje vlada najbolj številno ljudstvo in da se pomen omejevanja moči ne zmanjša, četudi posamezniki vladajo sami sebi, saj v resnici temu ni tako in mu še vedno vladajo drugi. Pride zgolj do tega, da je postane tiran družba sama in se je pred njo ponovno treba zavarovati. Pri tem pa se poraja vprašanje, kje je legitimna meja med individualno neodvisnostjo in družbenim

nadzorom. Mill meni, da morajo biti nekatera pravila obnašanja vsiljena v obliki zakonov, področja, ki jih ni mogoče ali pa niso primerna za uravnavanje z zakonom, pa naj bodo omejena z mnenjem (Mill 2003, 140–141).

Kot nam kaže zgodovina, je najpogosteje prišlo do dveh pojavov. Na eni strani se je zgodila prevlada določenega razreda, zato od tam izhaja velik del morale iz razrednih interesov in občutka razredne premoči. Kot primer navaja Špartance in Helote, lastnike plantaž, in črnce, moške in ženske. Na drugi strani pa smo priča ozemljem, kjer je vladajoči razred izgubil oblast ali pa je ta bila nepriljubljena in so prevladujoča moralna občutja zaznamovala z nestrpnim odporom do nadmoči (Mill 2003, 142). Mill meni, da je edini cilj, ki daje komurkoli pravico do poseganja v svobodo, samozaščita in da je uporaba moči dovoljena le zaradi preprečitve oškodovanja drugih ljudi, medtem ko je v odnosu do samega sebe odgovoren zgolj in samo sebi⁷ (Mill 2003, 145). Pri tem razloži, kaj človekova svoboda sploh je. Kot prvo vsebuje notranje področje zavesti in zahteva svobodo vesti, misli, občutkov, mnenja in naziranja v vseh vprašanjih, tako znanstvenih, moralnih, spekulativnih kot teoloških. Ta je neločljiva od svobode izražanja, ki sicer sega v odnos s sočlovekom, vendar temelji na istih vzrokih. Kot drugo navaja svobodo okusov, stremljenj in življenjskega načrta, ki ustreza posamezniku, vendar mora za to prevzeti nase vse posledice svojega ravnanja. Iz tega pa sledi svoboda združevanja; posamezniki se po njegovo lahko svobodno združujejo, vse dokler s tem ne škodijo drugim oziroma ne delujejo pod prisilo ali prevaro. Ravno iz teh razlogov svoboda družbe ni odvisna od oblike vladavine, temveč od brezpogojnega spoštovanja svoboščin (Mill 2003, 148). Ta pa je tesno povezana z resnico in mora biti opredeljena ter določena z njo. Strpnost za razliko od prehodnih avtorjev postavi v vsakodnevni diskurz, saj pravi, da strpnost ne more ščititi napačnih besed in krivičnih dejanj, ki bi ponazarjala ali oporekala in nasprotovala možnostim osvobajanja, temveč mora biti razlikovalna in javno mora biti ločeno od zasebnega. Torej je nerazlikovalna toleranca upravičena zgolj v nepomembnih debatah, v pogovornem jeziku, akademski diskusiji in zasebni religiji, ne pa tam in tako, da bi s tem tolerirala hlapčevstvo (Pribac 1994, 100–101).

Pri tem pa predvsem tistim ljudem, ki so družbo prehiteli, v mislih očita, da se niso odločneje ločiti načelne obrambe svobode. Kljub temu da so svobodo vesti večinoma zagovarjali kot neodtujljivo pravico in so zanikali, da bi človek za svoje versko prepričanje bil odgovoren drugim, je ljudem po njegovem mnenju nestrpnost v vsem, za kar jim je mar, *prirojena*, in to celo v

⁷ Pri čemer vsekakor izključuje otroke in mladoletne osebe ter osebe, za katere skrbijo drugi (Mill 2003, 145).

takšni meri, da se je verska svoboda v praksi uresničila skoraj samo tam, kjer je k temu prispevala verska brezbržnost (Mill 2003, 143).

Z argumentom za strpnost pa nadaljuje tudi v svojem razumevanju mnenja. O mnenju posameznika nima pravice odločati vlada niti kdorkoli drug, četudi je edini drugače misleči človek v določeni družbi. Še manj pravice pa imamo, da to mnenje obravnavamo s silo, saj če je mnenje resnično, s tem človeštvu odvzamemo resnico, v kolikor pa je mnenje nepravilno, s tem človeku odvzamemo možnost ugleda resnice in občutenja le-te (Mill 2003, 155–156). Zelo podobno je s koristnostjo mnenja. Sodba o zmotljivosti ali koristnosti določenega mnenja brez možnosti zagovora je prav tako nedopustna (Mill 2003, 158).

Problem družbene nestrpnosti pa je po njegovem v tem, da ljudi sili k prikrivanju njihovih nazorov in temu, da se odpovedo vsakemu poskusu njihovega aktivnega širjenja. S tem se sicer res ohranja navidezni mir, ampak gre zgolj za navidezno prilagodljivost, ki vodi do duhovnega suženjstva ter izpodriva intelektualni diskurz (Mill 2003, 168–169).

2.5 20. stoletje

Če smo v obdobju od 16. do 19. stoletja v večini priča obravnavanju strpnosti v okviru verstev, lahko to potrdimo tudi v 20. stoletju. Že Mill (2003, 138) je stoletje prej govoril o vladarjevem pohlepu, v 20. stoletju pa je ravno ta eden izmed ključnih elementov preizpraševanja strpnosti. To obdobje je v času 1. in 2. svetovne vojne najbolj zaznamoval teritorialni, kolonialni in gospodarski pohlep vladarjev.

V 20. stoletju je strpnost postala pomemben del tega, kar danes razumemo pod liberalno teorijo. Liberalna demokracija je strpnost vnesla kot svojo temeljno vrednoto in jo označila kot edini etično ustrezen način reševanja konfliktov med državami, družbenimi skupinami, posamezniki (Galeotti 2009, 13). Kar je seveda logičen produkt krvavih spopadov 20. stoletja, ki so jim bili priča naši predniki. Posledično smo bili na eni strani priča liberalnim političnim filozofom, kot so Dewey, Dworkin, Popper in Rawls, ki so strpnost branili. Še vedno se namreč velik del sedanje razprave osredotoča prav na argumente Johna Rawlsa in njegovo teorijo političnega liberalizma. Na drugi strani pa smo bili priča tistim, ki so tovrstne teorije zavračali in jih je skrbelo, da gre morda zgolj za še eno ideologijo hegemonskega zahodnega sveta, pri čemer bi izpostavili Herberta Marcusa in njegovo teorijo represivne tolerance (Internet Encyclopedia of Philosophy 2017).

2.5.2 Herbert Marcuse

Herbert Marcuse v svojem delu *Represivna toleranca* kritizira obstoječi sistem, za katerega meni, da v resnici deluje zgolj navidezno strpno. Njegovo mnenje je, da bi uveljavitev strpnosti zahtevalo nestrpnost do vladajoče politike, stališč in mnenj, ker koncept kot tak v resnici služi zatiranju. Meni, da humana družba še ne obstaja in da v resnici ravno nasilje na globalni ravni onemogoča njeno realizacijo. To podkrepi z argumentom, da smo na eni strani, na primer, priča zgražanju nad vedno večjo prisotnostjo nasilja med mladimi, na drugi pa priča ponosnemu prikazovanju vojne v medijih. Sooča nas z izgovorom strpnosti, ki ga vlade in mediji uporabljajo za prakticiranje nasilja in zatiranja z izgovorom delovanja proti (nuklearni) vojni, prevratu in imperializmu, posledično pa vzgajajo apatične posameznike, s katerimi je možno ohranjanje statusa quo in poneumljanje človeštva. Po njegovem mnenju gre torej za manipulacijo, ki krepi tiranijo večine in se uporablja kot sredstvo, s katerim se ovekoveči boj za obstanek in zatira ali vsaj postavlja v pasivno pozicijo alternative. (Marcuse 1965, 97–98).

Univerzalna toleranca je po njegovem mnenju možna samo takrat, ko cilj ni več vzgoja posameznikov za vojaško nasilje v okviru nacionalnega interesa. Dokler pa temu ni tako, je ta omejena z razredno strukturo družbe in je, kot pravi (Marcuse 1965,99): “de facto omejena na območje legaliziranega nasilja ali zatiranja ter s privilegiranim položajem vladajočih interesov ter njihovimi »zvezami«”.

Osrednji element tolerance je resnica, resnico pa je treba najti in ne vnaprej določiti s sodbami, kar podkrepi z argumentom večstoletnega oviranja napredka in ubijanja ter mučenja zaradi ohranjanja statusa quo na podlagi vnaprej določenih sodb, na primer krivoverstva (Marcuse 1965, 102).

Kot temeljno vprašanje teorije represivne tolerance si postavlja, če je nerazlikovalna garancija političnih pravic in svoboščin represivna in ali lahko služi oviranju kakovostne družbene spremembe. Pri tem se osredotoča samo na demokratične družbe⁸ in politična vprašanja večine, ki presegajo območje zasebnosti, ali pa strpnosti do manjšin, prevratništev in ekstremov. V demokratični družbi naj bi bila dovoljena vsa stališča in sprejeta tako inteligentna kot neumna mnenja. To je opravičeno z argumentom, da nihče nima pravice niti ni sposoben določiti resnice, zato morajo biti sprejeta vsa mnenja, naj si bodo še tako neumna in nasprotujoča. Pri čemer pa kot nujni pogoj navaja sposobnost premišljevanja in odločanja ter dostop do avtentičnih informacij in avtonomno mišljenje. Ker pa smo priča koncentraciji ekonomske in politične moči, je oblikovanje mnenj zaradi neavtentičnosti informacij neučinkovito in je *resnica* vnaprej določena ter posledično omogoča nebuloze, kot je ta, da je vojna delo za mir. Če želimo vzpostaviti resnično svobodo, to terja novo in ostro omejevanje v edukativnem sistemu, ki trenutno zapira duha v omejen univerzum diskurza in *pravilnega* obnašanja. Tu pa nastopi njegov temeljni argument po nujnosti nestrpnosti do vladajoče politike za vzpostavitev strpne družbe v obliki množičnega pritiska (Marcuse 1965, 102–107). Osredotoča se na zgodovinskost tolerance in na podlagi lažne svobode zahteva politično selekcijo strpnega vedenja. Ugotavlja, da gre s konceptom strpnosti pravzaprav za moderno obliko zaslužnjevanja človeka in ne več za svobodo, o kateri govorijo liberalne tradicije (Pribac 1994, 10). Kritika Marcusejeve teorije strpnosti za najpogostejši argument uporablja vprašanje, kdo sploh, če kdo, je lahko tisti, ki, in pravico do ločevanja idej na dobre in slabe (Bobbio v Pribac 1994, 205).

⁸ Kot demokratično družbo označi tisto, v kateri ljudstvo kot posamezniki ali člani političnih in drugih organizacij sodelujejo pri oblikovanju, ohranjanju in spreminjanju politike. Tej družbi pa v nasprotje postavi avtoritarni sistem, v katerem ljudstvo ne tolerira, ampak prenaša etablirano politiko (Marcuse 1969, 102).

Vsekakor pa je 20. stoletje odločilno zaznamoval nastanek Deklaracije o načelih strpnosti leta 1995, ki je osrednji dokument pričujočega dela. Pravzaprav lahko na podlagi teoretskega pregleda razvoja strpnosti skozi zgodovino vidimo, da so vzroki za njen nastanek zelo podobni ali enaki kot vzroki teoretikov v preteklosti za nastanek takratnih teorij, nanašajočih na strpnost, kar bomo utemeljili v naslednjem poglavju.

3 Deklaracija o načelih strpnosti

3.1 Unesco

Deklaracija o načelih strpnosti je nastala v okviru Unesca, njegov nastanek pa je pravzaprav odgovor na obe svetovni vojni in prepričanje narodov, da politični in ekonomski dogovori niso dovolj za izgradnjo trajnega miru (Izobraževalni center Eksena 2016). Leta 1942 so se vlade evropskih držav srečale na konferenci ministrov za izobraževanje, imenovani CAME (Conference of Allied Ministers of Education). Konca druge svetovne vojne še sicer ni bilo na spregledu, kljub temu pa so se dogovarjali o načinih in sredstvih za rekonstrukcijo izobraževanja po vzpostavitvi miru, kar je zelo hitro pripeljalo do univerzalnosti projekta. Že leta 1945 je Organizacija Združenih narodov na predlog CAME sklicala konferenco, na kateri se je zbralo 44 držav, ki so se odločile zavzemati se za resnično kulturo miru in preprečitev nove svetovne vojne. Konec konference je 37 držav ustanovilo Organizacijo Združenih narodov za izobraževanje, znanost in kulturo. Ustava Unesca je bila podpisana 16. novembra 1945 in uveljavljena leto kasneje po ratifikaciji prvih držav (Unesco 2017). Danes je Unesco, s sedežem v Parizu znan kot "intelektualna agencija" Organizacije Združenih narodov in daje poseben poudarek izobrazbi ter stremi k izgradnji sodelovanja med državami, ki bi to omogočale. Ima 195 držav članic, ki si prizadevajo za isti cilj, kot je zapisano v preambuli Ustave Unesca: »Če naj se mir ne razblini, mora biti zgrajen na temeljih intelektualne in moralne solidarnosti človeštva« (Izobraževalni center Eksena 2016).

Unesco je odgovoren za usklajevanje mednarodnega sodelovanja na področju izobraževanja, znanosti, kulture in komunikacij. Njegova primarna naloga je, da vsak otrok in državljan:

- *ima pravico do kakovostnega izobraževanja (kar je osnovna človekova pravica in nepogrešljiv predpogoj za trajnostni razvoj);*
- *lahko raste in živi v kulturnem okolju, bogatim z raznolikostjo in dialogom, kjer dediščina služi kot most med generacijami in ljudstvi,*

- lahko v celoti izkoristi znanstveni napredek,
- lahko uživa popolno svobodo izražanja (kar je tudi temelj demokracije, razvoja in človeškega dostojanstva) (Unesco 2017).

Zelo podobni dogodki, kot so bili povod za nastanek Unesca, so zaznamovali nastanek večine dokumentov s strani Unesca, tako tudi Deklaracijo o načelih strpnosti.

3.2 Družbenopolitični vzroki nastanka Deklaracije o načelih strpnosti

Povod za nastanek mednarodnih dokumentov, pogodb in resolucij so vedno družbenopolitični dogodki, ki pripeljejo do spoznanja o njihovi nujnosti, kar smo lahko ugotovili že skozi pregled zgodovinskih konceptov strpnosti. Tako je na primer Generalna skupščina Združenih narodov sprejela Splošno deklaracijo o človekovih pravicah na podlagi obeh svetovnih vojn, ki so prizadejale številne grozote, in prav ta dokument je danes nepogrešljiv element prava (United Nations 2017). Enajst let po sprejetju Splošne deklaracije o človekovih pravicah smo bili priča nastanku pomembnega dokumenta – Deklaracije o otrokovih pravicah – ki je nastala na podlagi prejšnjega, z željo, da bi vsi otroci brez izjeme uživali enake pravice in nacionalne vlade sprejele ustrezno zakonodajo za njihovo izpolnjevanje (United Nations 2017). Temu so sledili še drugi številni dokumenti s področja človekovih pravic, kot so: Mednarodni pakt o ekonomskih in socialnih pravicah (katerega sestavni del je razčlenjeno razumevanje člena Splošne deklaracije človekovih pravic, ki govori o državljanskih in političnih svoboščinah, vezanih na ekonomske, socialne, kulturne, državljanske in politične pravice), Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah, Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin, Evropska konvencija o preprečevanju mučenja in nečloveškega ali ponižujočega ravnanja ali kaznovanja in drugi (Varuh človekovih pravic 2017).

Tako Splošna deklaracija o človekovih pravicah in Deklaracija o otrokovih pravicah ter vsi drugi najpomembnejši mednarodnopravni dokumenti s področja človekovih pravic so težko resnično uresničljivi, če se ne upošteva nepogrešljivega elementa strpnosti. Zato si pogledajmo, kaj je skoraj štirideset let po nastanku obeh tako pomembnih dokumentov privedlo do nastanka Deklaracije o načelih strpnosti.

Kot je zapisano v preambuli Deklaracije o načelih strpnosti, je k nastanku te deklaracije ključno prispevalo mednarodno leto za strpnost, v katerem so države članice Unesca ugotovile, da smo priča

trenutnemu vzponu dejanj nestrpnosti, nasilja, terorizma, ksenofobije, agresivnega nacionalizma, rasizma, antisemitizma, izključevanja, marginalizacije in diskriminacije, ki

so uperjena proti nacionalnim, etničnim, verskim in jezikovnim manjšinam, beguncem, priseljenim delavcem, priseljencem in ranljivim skupinam znotraj družb, kot tudi dejanj nasilja in ustrahovanja, ki so zgrešena nad posamezniki, ki uveljavljajo svojo svobodo mišljenja in izražanja (Unesco 1995).

Zato nas bo v nadaljevanju zaradi kontekstualizacije zanimalo, kateri so tisti ključni družbeno-politični vzroki za nastanek deklaracije v Evropi in širše. Pri tem se bomo osredotočili na obdobje po padcu berlinskega zidu. Ne glede na to, da vidne vojne med katoliki in protestanti sicer ni že stoletja, smo bili še nedavno priča spopadom, kot so Libanonska državna vojna, krvava vojna Bosne in Hercegovine in drugim (Dees 2004, 2). Na drugi strani smo v tem obdobju bili priča številnim tolerančnim kompanijam, katerih sporočilo je bilo »biti strpen do tujcev«, kar pa nam pove samo to, da strpnosti očitno kronično primanjkuje (Pribac 1994, 5).

3.2.1 Migracije in padec berlinskega zidu

V devetdesetih letih prejšnjega stoletja smo bili priča migracijam iz vzhodnoevropskih držav, kar je zagotovo zaznamoval padec berlinskega zidu leta 1989 ter s tem začetek nove faze migracij na evropskih tleh (Bonifazi v Bonifazi 2011, 5). Že povod za padec berlinskega zidu so bila številna zborovanja in protesti ter zahteve po svobodnem potovanju državljanov iz vzhodnega v zahodni del (Popović in Lukšič 2012, 291).

Ta dogodek je simbolično opredelil konec hladne vojne in političnih ovir za izseljevanje iz držav srednje in vzhodne Evrope, kar je bistveno spremenilo tudi geografijo evropskih migracij. Na drugi strani pa so zahodne države kmalu za tem vzpostavile strog nadzor nad migracijskimi tokovi in je s tem prišlo do novih trendov, tokov in oblik mobilnosti (Bonifazi 2011, 5). Na eni strani smo tako po padcu berlinskega zidu lahko videli razvite zahodne države, na drugi pa smo lahko bili priča številnim socialnim nemirom na Vzhodu in Balkanu, ki so izvirali iz zmanjšanja proizvodnje, kar je posledično povečevalo razlike v dohodkih, srečevali smo se z visoko stopnjo brezposelnosti, zmanjševanjem socialne zaščite, slabljenjem socialne kohezije in željo po "Zahodu". V najbolj krutih primerih smo bili priča tudi oboroženim spopadom (bivša Sovjetska zveza in Jugoslavija) (Fakiolas 2011, 49).

Prav zaradi novo nastalega stanja (od leta 1989 do 1995⁹) smo bili v tem obdobju deležni ogromnega števila migrantov iz Bosne in Hercegovine, Albanije, Romunije in Bolgarije ter spremembi migracijskih tokov. Najobsežnejši migracijski tok z Balkana se je zgodil v prvi polovici leta 1990 in je trajal vse do leta 1993. Takrat je večina migrantov migrirala z Balkana v Nemčijo¹⁰. Največji del omenjenega migracijskega toka ima vzrok v vojnem stanju po razpadu Jugoslavije in tranziciji v Romuniji. V obdobju petih let je v Nemčijo migriralo več kot tri milijone ljudi, od tega jih je bilo več kot 900.000 iz Bosne in Hercegovine (Sander, Abel in Bauer 2017). Poleg Nemčije se je v Evropi ogromno migrantov odločilo tudi za Švedsko in Švico (Bonifazi 2011, 7–11).

Pri tem je treba omeniti, da v večini, z izjemo prehoda v Nemčiji (med vzhodnim in zahodnim blokom), ni šlo za migracije, ki bi si jih ljudje v osnovi želeli, temveč za razseljevanje zaradi uporabe sile. Večina migrantov z Balkana je namreč migrirala zaradi spopadov, individualnih preganjanj ali kršitev človekovih pravic. Ti na primer za razliko od, ekonomskih migrantov nimajo izbire in jih imenujemo begunci. Begunci morajo v državi, v kateri prosijo za azil, dobiti status begunca, s čimer Zahodna Evropa do leta 1990 ni imela kaj dosti izkušenj, še posebej ne s tako množičnim prihodom. Večina prosilcev za azil je bila predhodno namreč na begu iz nekdanjih komunističnih držav Vzhodne Evrope in Sovjetske zveze. Glede na majhno verjetnost vrnitve v domovino so takratni azilanti dobili splošno dovoljenje, da ostanejo na Zahodu in se v celoti integrirajo v novo okolje. Medtem ko je veliko število beguncev iz nekdanje Jugoslavije v začetku 90. let prejšnjega stoletja sprožilo nov režim, imenovan "prima facie". Narava tega režima se je razlikovala od države do države, v splošnem pa je pomenil začasno zaščito in se je večina morala po vojni vrniti v domovino (Hovy 2011, 27–30).

Vsa zgoraj navedena dejstva so bila vzrok za številne nestrpnosti tega obdobja. Nestrpnost med omenjenimi migracijami je seveda odvisna od več dejavnikov, tako od aktualnih družbenih dogodkov (na primer v Sloveniji je osamosvojitve močno vplivala na počutje migrantov iz držav bivše Jugoslavije in na odnos Slovencev do njih) kot do generacijskih razlik in drugih družbenih segmentov. Pogosto je bila zaznana tudi s strani medijev, posameznih politikov in političnih struktur. Najpogostejša oblika nestrpnosti v tem obdobju je bila podobno kot v preteklosti predvsem zaradi verskih posebnosti in kulture. Na primer do muslimanov smo bili že v osnovi priča odklonilnemu odnosu. Ti so bili v večini zaznamovani in omejeni na trajno omejen status

⁹ Leto 1995 jemljemo kot prelomnico zaradi razumevanja orisa dogajanja pred nastankom Deklaracije o načelih strpnosti.

¹⁰ Samo leta 1992 je v Nemčijo imigriralo 532.000, v letu 1993 pa 394.000 ljudi.

v določeni državi. Posledica tega pa je, da so se migranti identificirali s tradicijami in z interesi svojega predhodnega okolja in so tako bili ločeni od preostalega dela družbe, pa naj si bo to z jezikom, ki so ga uporabljali doma in v družbi, pokrivanje z ruto ali s tenom kože. (Pezdir 2004, 189–193). S podobno problematiko se srečujemo še danes, zato se zdi preizpraševanje strpnosti v današnjem času še pomembnejše.

3.2.2 Vojna v Bosni in Hercegovini

Za obdobje po letu 1989 velja, da je stopnja vojaške ogroženosti nižja in prav tako stabilnost mednarodnega okolja. V tem obdobju za razliko od prejšnjega začno prevladovati znotrajdržavni oboroženi spopadi (Ivanuša, Podbregar in drugi 2008, 22).

Obdobje nastanka Deklaracije o načelih strpnosti na evropskih tleh je zagotovo najbolj zaznamovala vojna v Bosni in Hercegovini, ki je trajala od leta 1992 do 1995. Kot v preteklosti je tudi tukaj šlo za oblike nestrpnosti, ki so terjale ogromno žrtev in vsekakor vključujejo vse elemente, ki so bili povod za nastanek deklaracije: nasilje, ksenofobijo, agresivni nacionalizem, diskriminacijo in izključevanje. Vojna je, kot ugotovljeno, povzročila številne migracije, med drugim tudi v Slovenijo, posledice vojne pa so pri posameznikih vidne še danes.

Kot na skoraj vsako kulturo in religijo je tudi na Bosno in Hercegovino vplival vzpon ideje oblikovanja nacionalne države (Banjac 2011, 43). Bosna in Hercegovina je bila vse do 19. stoletja kar nekaj stoletij versko strpna, nato pa je prišlo do iskanja nacionalne identitete zunaj nacionalnih mej s strani pripadnikov pravoslavne in katoliške vere (Zalta, 2006). To je seveda povzročilo politični pluralizem, še posebej ob odprtju vprašanja o osamosvojitvi in ozemeljskih zahtevah. Prišlo je do razkola med Srbsko demokratsko stranko, ki si je prizadevala za pridružitve tako imenovanega bosansko srbskega ozemlja k Zvezni republiki Jugoslavije, na eni strani in Stranko demokratske akcije in Hrvatsko demokratske zajednice, ki sta si prizadevali za teritorialno ohranitev dotodanje ureditve (Kržišnik-Bukič 1996, 58–59). Težava dosega konsenza med temi tremi strankami pa se je še okrepila po odcepitvi Slovenije in Hrvaške junija 1991. Oktobra 1991 so tako muslimanski in hrvaški člani parlamenta sprejeli dokument, ki je vodil k odcepitvi iz jugoslovanske federacije. Večina srbskih predstavnikov je predčasno zapustila parlament. Z odločitvijo zagovornikov muslimanske in hrvaške stranke se srbski politiki niso strinjali, vendar so ti nadaljevali osamosvojitve, ker niso želeli biti del neke t. i. "Velike Srbije". Temu so se je politiki SDS-a uprli in razglasili ustanovitev Srbske republike Bosne in Hercegovine (kasneje "Republika Srbska") ter izjavili, da v kolikor bo Bosna in Hercegovina priznana kot samostojna država, bodo ustanovili svojo in da bosanskega predsednika in ministra

za zunanje zadeve ne smatrajo več za legitimnega predstavnika srbskega naroda Bosne in Hercegovine. Po referendumu leta 1992 je Iztebegović oznanil neodvisno republiko in zaprosil za mednarodno priznanje. To je sprožilo povečanje napetosti med etničnimi skupnostmi in celo vrsto nasilnih dogodkov. Srbski voditelji so takoj začeli postopek neodvisnosti “Srbske republike BiH”, kar je sprožilo še več oboroženih spopadov med posamezniki (Radović 2017, 35–37). Vrhunec spopada je bil genocid v Srebrenici leta 1995, ko je general Ratko Mladić s srbsko paravojaško enoto preplaval in osvojil mesto, kljub temu da je bilo območje Srebrenice že leta 1993 deklarirano kot varno območje Združenih narodov. V dneh po padcu Srebrenice je bilo tako ubitih več kot 8.000 bosansko muslimanskih moških in dečkov, ki so jih ubijali sistematično in pokopavali na množičnih grobiščih. Na tisoče žensk je bilo posiljenih, otrok in starejših pa deportiranih. Zgodilo se je največje grozodejstvo na evropskih tleh po 2. svetovni vojni (Remembering Srebrenica 2017).

3.2.3 Ruandski genocid

Tudi ruandski genocid je dogodek, ki ga ne moremo spregledati in ima prav tako pomembno vlogo pri nastanku Deklaracije o načelih strpnosti.

Ruanda je v zgodnjih 90. letih 20. stoletja bila poznana kot majhna država s pretežno kmetijsko usmerjenim gospodarstvom in z najvišjim odstotkom gostote prebivalstva v Afriki. Gre za mešano strukturo približno sedmih milijonov prebivalcev iz treh različnih etničnih skupin: Hutu (85 % prebivalstva), Tutsi (14 %) in Twa (1 %), ki je skupina manjšega števila prvotnih prebivalcev Ruande. Gre za kolonizirano državo, ki je bila od Versajske mirovne pogodbe pod okriljem Belgije, leta 1962 pa je dosegla samostojnost in neodvisnost (History 2017).

Genocid v Ruandi se je začel 7. aprila 1994, dan po tem, ko je bilo sestreljeno letalo, na katerem sta bila ruandski in burundski predsednik (Harsch 2004). Pripadniki vojske in milice so najprej brutalno umorili premierko Agatho Uwilingiyimana in njenih deset belgijskih stražarjev. To pa je sprožilo nadaljnji pokol. Hutujci so sistematično pobijali Tutsije in vse Hutujce, domnevno povezane z političnimi skupinami, posameznike, ki so imeli novinarski poklic ali pa so zgolj na videz bili podobni Tutsijem (A summary of Rwandan Genocide 2017, 1). Kljub ogromni mu obsegu je večina genocida potekala “ročno”, z uporabo mačet, s sekanjem rok in stopal. Posamezniki, praviloma moški, ki so bili usposobljeni za pokol, so bili člani civilne skupine Interahamwe (“tistih, ki se borijo skupaj”) in jih je podpirala vojska tako z orožjem, delovno silo kot gorivom in s hrano. Umorjenih je bilo na tisoče moških, žensk, otrok in dojenčkov etnične skupine Tutsi. Morili so po domovih, šolah in cerkvah. Nekateri duhovniki so v tem kriminalu

celo sodelovali. Da pa to ni bilo dovolj, so žrtve v svojem zadnjem trenutku videle, da bodo pobite s strani sosedov, sodelavcev, nekdanjih prijateljev ali celo sorodnikov. Cilj morilcev je bil dokazati, da so na "pravi strani" (Genocide 2017). Ubitih je bilo več kot 800.000 ljudi in posiljenih 250.000 žensk (A Summary of Rwandan Genocide 2017, 3).

Genocid v Ruandi lahko podobno kot Srebrenico umestimo med enega najbolj strahotnih grozodejstev človeštva po 2. svetovni vojni na svetovnih tleh. Seveda pa vzrok za to ni momentalna odločitev, temveč zgodovinska dejstva, ki so Ruando delila na dva pola, dve etnični skupini, že bistveno prej, v 14. in 15. stoletju. Vse do leta 1959 so bili namreč ravno nasprotno Hutuji podrejeni Tutsijem. Imeli so bistveno več premoženja, ozemlja in denarja in so si, kljub temu da so bili številčno vedno šibkejši, podredili Hutuje (Natek in Natek 1999, 463–464).

Najbolj skrb zbujajoč pa je bil odziv mednarodne skupnosti. Čeprav so bile v tistem času v Ruandi mirovne enote Združenih narodov, imenovane UNAMIR, in so poročale o stanju v državi, Združeni narodi niso posredovali, še več, število misijcev so zmanjšali z 2.165 na 270 s pojasnilom, da Združeni narodi ne morejo omiliti situacije, saj države, ki sodelujejo v projektu UNAMIR, niso pripravljene na odziv spremenjenim okoliščinam in ne morejo prispevati dodatnih vojakov.

V obeh primerih, tako vojne v Bosni in Hercegovini kot Ruandskem genocidu, je prišlo do hudih oblik kršenja človekovih pravic, t. i. genocida, kljub pravno-formalni urejenosti številnih že večkrat omenjenih dokumentov¹¹. Oba dogodka sta vsekakor povod za nastanek Deklaracije o načelih strpnosti in iz dogodkov lahko sklepamo, da je imaginarij o načelih strpnosti zgrajen na njegovem izvornem temelju, verski nestrpnosti in politični pluralnosti; elementoma, ki vodita v konflikt v družbi in med posamezniki.

3.2.4 Terorizem

Obdobje od 1989 do 1995 zaznamuje tudi terorizem, ki je prav tako eden izmed razlogov za nastanek Deklaracije o načelih strpnosti. Med letoma 1994 in 1995 smo bili tako priča terorističnim napadom s kemičnim orožjem, cianidom in sarinom. Aprila leta 1995 je verska sekta Aum Shinrikyo na Japonskem uporabila smrtonosen živčni plin sarin, zaradi katerega je umrlo 12 oseb, poškodovanih pa je bilo več kot 5.000. Prav tako smo bili aprila leta 1995 priča terorističnemu bombnemu napadu na zvezno zgradbo v Oklahoma Cityju. Takrat je v garažo

¹¹ Pri čemer ne smemo pozabiti tudi na Konvencijo o preprečevanju in kaznovanju zločina genocida, sprejete 9. 12. 1948 s strani Združenih narodov, ki sicer nima prevoda v slovenski jezik (United Nations 2017).

zgradbe Timothy Mc Veigh nastavlja tovornjak, poln eksploziva, in umrlo je 168 oseb (Ivanuša, Podbregar in drugi 2008, 38).

Iz vzrokov za njen nastanek je Deklaracijo o načelih strpnosti pravzaprav nemogoče umestiti v zgolj enega od zgodovinskih konceptov, temveč bi lahko rekli, da gre za skupek večine. Označili bi jo lahko kot posledico in odgovor na zgodovinske dogodke vse od 16. stoletja do danes. Oblike nestrpnosti, na katere opozarja, so namreč zelo podobne, z razvojem demokracije pa se razlikuje zgolj njihov način reševanja, v kolikor je ta upoštevan.

3.3 Razumevanje koncepta strpnosti v Deklaraciji o načelih strpnosti

Deklaracija o načelih strpnosti le-to opredeljuje kot :

spoštovanje, sprejemanje in priznavanje bogate raznolikosti naših svetovnih kultur, oblik izražanja in načinov biti človek. Spodbujajo jo znanje, odprtost, sporazumevanje in svoboda misli, vesti in prepričanja. Strpnost je harmonija v različnosti. Ni samo moralna dolžnost, je tudi politična in pravna zahteva. Je vrlina, ki omogoča mir in prispeva k nadomestitvi kulture vojne s kulturo miru (Unesco 1995).

S procesom globalizacije, migracijskih tokov in drugih procesov je družba postala vedno bolj večkulturna in posledično znotraj ene države biva več etničnih skupin; samo v Evropi lahko na primer najdemo več kot 87 različnih (Toplak 2011, 16). Zato ni nenavadno, da Deklaracija v prvi točki opredeli sprejemanje in priznavanje bogate kulturne raznolikosti naših svetovnih kultur, kot izredno pomembnega elementa za opredelitev strpnosti. To lahko navežemo tudi na dogodke pred nastankom deklaracije in s tem podkrepimo njen pomen. Za to pa je kot navaja nujno potrebno izražanje in dialog. Podobno kot avtorji v zgodovini, od Locka do Milla, poudarja svobodo misli, vesti in prepričanja, in jo s tem označuje kot sredstvo za preprečevanje vojne. Pri tem pa to omejuje z njenim značajem politične in pravne zahteve. Iz tega lahko sklepamo, da je v osnovi zgrajena na imaginariju obstoja nestrpnosti med različnimi kulturami in nezmožnostjo dialoga v določenih situacijah. Pri čemer poudarja različnost in njeno političnost ter pravno zahtevo, kar pomeni, da je njena pravna ureditev nujna, saj njeno uresničevanje ni samoumevno ali človeštvu prirojeno.

V nadaljevanju strpnost opredeli kot *aktiven odnos*, ki ga spodbuja priznavanje univerzalnih človekovih pravic in temeljnih svoboščin drugih in ne kot popustljivost, prijaznost ali prizanesljivost, kar še dodatno okrepi z argumentom odgovornosti, pluralizma, vladavine prava in nujnostjo obstoja demokracije, ter posledično poudarja zavračanje dogmatizma in absolutizma (Unesco 1995). V zahodnih liberalnih demokratičnih sistemih so človekove pravice pravzaprav ključen element za delovanje družb in so pogoj demokracije. Zato ni nenavadno, da je demokratična oblika vladavine nujna oblika za uresničevanje modela strpnosti, kot ga razumemo v deklaraciji. Stopnja zagotavljanja človekovih pravic je namreč enačena s stopnjo demokratičnosti neke družbe (Banjac in Pikalo 2011, 79), strpnost pa je pravzaprav način uresničevanja človekovih pravic. V praksi naj bi namreč strpnost pomenila neposeganje v izide izbir drugih, kar je povezano s človekovo pravico do osebne svobode in gre za obliko uresničevanja le-te(h) (Galeotti 2009, 48).

Pri tem pa poudarja, da strpnost ni samo stvar pravic, temveč tudi odgovornost in dolžnost, pri čemer se sklicuje na moralno odgovornost državljanov, da skrbijo za mir in sobivanje v družbi (Unesco 1995).

V drugem členu so opredeljene smernice za države s pozivom k državni ureditvi področja strpnosti. Država mora poskrbeti za pravično in nepristransko zakonodajo, izvajanje zakonov ter sodnih in upravnih postopkov ter omogočiti enake ekonomske in socialne možnosti za vse. Gre za poziv držav k ratifikaciji že obstoječe mednarodne konvencije o človekovih pravicah in, v kolikor je to potrebno, pripravo zakonodaje za njihovo uresničevanje in zagotovitev enakosti obravnavanja in priložnosti za vse družbene skupine. S tem je namreč pogojen napredek, razvoj družbe in demokracije. Pri tem pa daje poseben poudarek pravici do različnosti (Unesco 1995).

V tretjem členu so opredeljene njene socialne dimenzije. Odgovarja na družbene spremembe in posledične nestrpnosti, ter konflikte in jih teritorialno locira pravzaprav na cel svet. Gre namreč za koncept, katerega uveljavitev ne zadošča zgolj na določenem območju, temveč zahteva sodelovanje tako na nivoju družine, lokalne ravni, nacionalne kot celotne svetovne skupnosti. Pri tem pa izpostavi nujnost implementacije skozi neformalna izobraževanja, ter poudarja vlogo medijev pri razširjanju vrednosti strpnosti in ter pospeševanju svobodnega in odprtega dialoga ter razprave (Unesco 1995).

Kot najpomembnejše sredstvo za njeno implementacijo ter posledično preprečevanje nestrpnosti v četrtem členu navaja izobraževanje. To opredeljuje kot nujno obveznost. Pri tem navede ključne točke izobraževalnega vidika, ki so:

- *spodbujanje sistematičnih in racionalnih poučevalnih metod o strpnosti, ki bodo obravnavale kulturne, socialne, ekonomske, politične in verske izvore nestrpnosti - poglavitne korenine nasilja in izključevanja,*
- *izobraževalne programe in strategije, ki bodo prispevali k razvoju razumevanja, solidarnosti in strpnosti med posamezniki in etničnimi, socialnimi, kulturnimi, verskimi in jezikovnimi skupinami in narodi,*
- *težnja k nasprotovanju vplivom, ki vodijo v strah in izključevanje drugih,*
- *pomoč mladim, da razvijejo sposobnost neodvisne presoje in kritične razmišljanja ter etičnega sklepanja (Unesco 1995).*

Pri tem se Unesco (Unesco 1995) zavezuje, da bo podpiral in izvajal programe raziskav družboslovnih znanosti in izobraževanj za strpnost, človekove pravice in nenasilje. Pri čemer naj bi prišlo do izboljšanja usposabljanja učiteljev, kurikulumov, vsebine učbenikov, lekcij in drugega izobraževalnega materiala.

V petem členu se zavezuje k spodbujanju strpnosti in nenasilja na področju izobraževanja, znanosti, kulture in komunikacije. V šestem, zadnjem členu pa razglasi 16. november za vsakoletni mednarodni dan strpnosti (Unesco 1995).

3.4 Dolžnost držav podpisnic

Na Generalni konferenci v Parizu od 25. oktobra do 16. novembra 1995 so države članice Unesca poleg Deklaracije sprejele številne resolucije, navezujoče na strpnost za obdobje 1996–2001.

Zavezale so se k socialni in kulturni interakciji v okviru temeljnih načel svobode, pravičnosti, demokracije, strpnosti in solidarnosti in k izobraževanju za mir, človekove pravice, demokracijo, mednarodno razumevanje in strpnost. Pri čemer naj bi bilo izobraževanje usmerjeno v promocijo strpnosti tako na individualni kot etnični, socialni, kulturni in religiozni ravni. Naloga držav članic pa, da šolstvo, javni radio, televizijo in nacionalne programe usmerijo v izobraževanje otrok in odraslih k aktivnemu učenju in prizadevanju za strpnost (Unesco 1995, 10–59).

Z Deklaracijo o načelih strpnosti so se tako skozi deklaracijo vse (izbrane) države zavezale k njeni implementaciji na različnih nivojih:

– *Na državnem nivoju:* v okviru državnega nivoja deklaracija kot pogoj za strpno družbo opredeljuje pravično in nepristransko zakonodajo s področja strpnosti in posledičnega izvajanja zakonov ter sodnih in upravnih postopkov, omogočitev enakih ekonomskih in socialnih možnosti za vse in k ratifikaciji mednarodne konvencije o človekovih pravicah.

Opirajoč se na 1. člen Deklaracije o načelih strpnosti, sklepamo, da mora biti s tovrstno zakonodajo urejeno:

- “sprejemanje in priznavanje bogate raznolikosti svetovnih kultur, oblik izražanja in načinov biti človek”; torej enakost ne glede na kulturo, jezik, raso in spol (Unesco 1995).
- svoboda misli, vesti in prepričanja,
- spoštovanje temeljnih človekovih pravic in svoboščin,
- podpiranje pluralizma,
- demokratična oblika vladavine,
- enake socialne in ekonomske možnosti za vse državljane¹² in

¹² Ker gre za državni nivo.

- ratifikacija mednarodnih konvencij o človekovih pravicah, o kateri bomo več govorili v naslednjem poglavju (Unesco 1995).
- *Na socialni ravni:* v obliki spodbujanja strpnosti in tovrstnega dialoga v šolah, na univerzah in skozi neformalna izobraževanja doma in na delovnem mestu ter izvajanje znanstvenih študij.
- *V medijih:* k pospeševanju svobodnega in odprtega dialoga, razširjanju vrednosti strpnosti in izpostavljanju nevarnosti ravnodušnosti do vzpona nestrpnih skupin in ideologij.
- *V izobraževanju:* k izobraževanju o strpnosti kot nujni obveznosti, spodbujanju sistematičnih in racionalnih poučevalnih metod o strpnosti, s podporo programov in raziskavam družboslovnih znanosti in izobraževanj za strpnost, izboljšanje usposabljanja učiteljev, kurikulumov, vsebin učbenikov, lekcij ... (Unesco 1995).

Ob sprejetju se v okviru akcijskega načrta države članice spodbudi tudi k dvema oblikama aktivnega uresničevanja členov:

1. K obeležitvi 16. novembra kot mednarodnega dneva strpnosti

Obeležitev mednarodnega dneva strpnosti so na generalni skupščini Unesca leta 1995 opredelili kot enega izmed načinov aktivnega uresničevanja členov deklaracije. Določitev 16. novembra kot izhaja iz obeležitve podpisa ustave Unesca leta 1945. To pa so označili kot priložnost za:

- označitev pomembnosti izobraževanja po svetu,
- ustvarjanje in povezovanje med mediji v vsaki državi v obliki posebnih dogodkov, publikacij in oddaj v sodelovanju z izobraževalnimi ustanovami in mediji (Unesco 1995, 74).

2. Da generalnemu direktorju sporočijo vsako informacijo, pridobljeno z raziskavami ali javnimi razpravami na temo strpnosti in kulturnega pluralizma z namenom večjega razumevanja nestrpnosti (Unesco 1995).

3.5 Vloga Unesca v okviru implementacije

Nastanek Deklaracije o načelih strpnosti je, kot vemo, tesno povezan z določitvijo leta 1995 za mednarodno leto strpnosti. Določitev mednarodnega leta nam tako poda nov pogled na strpnost, odpre debatno polje in opozarja na problematiko in možne rešitve le-te. Postavilo se je vprašanje kako doseči strpnost petdeset let po sprejetju Ustave Unesca, v kateri je že bil cilj praktiranje strpnosti in življenja v sožitju in miru drug z drugim. V okviru mednarodnega leta so tako bili izpeljani številni projekti. Na konfliktnih območjih kot na primer v Sarajevu je bila ustanovljena televizijska postaja, katere glavni cilj je bil širitev strpnosti in medkulturnega dialoga, šole pa so postale središče ponovnega preizpraševanja strpnosti. Unesco je izdelal in pošiljal programe več tisočim šolam po svetu z namenom izobraževanja o strpnosti. Te so organizirale razprave, tekmovanja v pisanju esejev in ustvarjanju risb na temo strpnosti, informativne dneve ipd. V tem okviru je bila ustanovljena tudi nagrada za spodbujanje strpnosti in nenasilja. In ravno vsi ti dogodki so spodbudili nastanek deklaracije in so navedeni kot cilj njene implementacije vnaprej, pri čemer je poudarjena tako vloga Unesca kot posameznih držav članic.

V deklaraciji se tako Unesco v 4. členu zaveže k podpori in izvajanju programov, raziskav družboslovnih znanosti in izobraževanj za strpnost, človekovih pravic in nenasilja in v 5. členu k spodbujanju strpnosti in nenasilja skozi programe in ustanove na področju izobraževanja, znanosti, kulture in komunikacije.

Hkrati vabi generalnega direktorja, da:

- omogoči razširitev besedila Deklaracije o načelih strpnosti v čim več jezikih, kot je to mogoče, in ne zgolj v uradnih jezikih (arabščina, kitajščina, angleščina, francoščina, ruščina in španščina) generalne konference (Unesco 1995) in,
- sproži ustrezen mehanizem za ocenjevanje in koordinacijo ukrepov za podporo izobraževanja strpnosti (v okviru Združenih narodov in v sodelovanju z drugimi partnerskimi organizacijami) (Unesco 1995, ICE 12).

Po podpisu deklaracije leta 1996 generalni direktor Unesca ponovno pozove vse države članice k sprejetju resolucije. Strpnost označi kot načelo za dosego zelenih ciljev Združenih narodov za preprečevanje vojne in vzdrževanje miru ter ponovno pozove k uresničitvi zapisanih načel. Prav tako ponovno povabi vse države članice k obeležitvi mednarodnega dneva strpnosti s primernimi aktivnostmi preko edukacijskih sredstev in s seznanitvijo širše javnosti ter priporoča zainteresiranim vladnim in nevladnim organizacijam ter specializiranim agencijam, da si prizadevajo za dolgoročni plan uresničevanja členov. Pozove jih k obeleževanju mednarodnega

dneva strpnosti in razmišljanju, kako lahko prispevajo h konkretni izvedbi in razširitvi načel, zapisanih v deklaraciji (Unesco yearbook 1996, 610).

Leta 1997 Unesco sprejme dokument z naslovom Definiranje strpnosti. V njem je obnovljena zgodovina strpnosti in posledično nujnost njenega razumevanja glede na okoliščine in družbeno politične dogodke iz zgodovine (Siblot 1997, 7–9). Nato se Unesco loti izvajanja številnih projektov s področja uresničevanja človekovih pravic, kot so na primer medkulturni dialog, v okviru katerega je bila sprejeta Deklaracija o kulturni raznolikosti, razna izobraževanja s področja človekovih pravic, program MOST in drugih. Prihaja torej do posredne implementacije deklaracije na ravni Unesca, hkrati pa posamezne države povabi k njeni neposredni implementaciji skozi ugotovitve za preprečevanje strpnost in opredelitve 5 ključnih točk:

1. Boj proti nestrpnosti potrebuje pravo; pri čemer kot nosilke tega boja označi vlade, ki so odgovorne za uveljavljanje človekovih pravic, kaznovanje zločinov iz sovraštva, preprečitev diskriminacije manjšin ali ustrezno sankcioniranje ipd.
2. Kot drugo točko ponovno navede nujnost izobraževanja, saj zakoni ne zadostujejo za preprečevanje nestrpnosti, temveč jo zgolj regulirajo. Pri tem poudari nujnost prizadevanja za poučevanje otrok o strpnosti in človekovih pravicah.
3. Nujen pogoj je tudi dostop do javnih informacij, saj je ta najbolj nevarna, če se jo izkorišča in z njo manipulira.
4. Ker je nestrpnost v posamezni družbi vsota nestrpnosti njenih posameznih članov, ta zahteva individualno zavest.
5. Kot zadnji argument navaja lokalne rešitve. Velikokrat namreč vemo, da bodo današnji problemi kmalu postali globalni, pri tem pa se ne zavedamo, da so se začeli na lokalni ravni in zahtevajo tudi tovrstno reševanje. Pri tem poudari, da čakanje na vladne in državne institucije ni dovolj, saj smo vsi del rešitve (Unesco 2017).

Prav tako podaja 10 smernic za obeležitev mednarodnega dneva strpnosti, in sicer:

1. izvajanje raziskovalnih projektov o kulturni raznolikosti v mestu ali skupnosti.
2. raziskovanje človekovih pravic narodnih, etničnih, verskih in jezikovnih manjšin, avtohtonih prebivalcev, beguncev, invalidov;
3. v obliki izvedbe lastnega programa za strpnost in definiranju le-te ter primerjavi s prioritetaми lokalne skupnosti in lastne države;
4. raziskovanje vzroka nasilja v lokalni skupnosti ali šoli z igro vlog, dialogom in drugimi načini reševanja dilem;

5. s projekti reševanja okoljskih problemov s kulturo miru in strpnosti;
6. z organizacijo dogodkov za versko strpnost v sodelovanju z različnimi verskimi skupinami;
7. z organizacijo razprav o aktualnih družbenih dogodkih v zvezi z (ne)strpnostjo;
8. pregled povezave med športom in (ne)strpnostjo: kot predlog navaja organizacijo atletskega dogodka na temo raznolikosti in strpnosti;
9. z umetnostjo;
10. v obliki mednarodnih dogodkov, projektov ipd.

Unesco torej daje smernice za uresničevanje koncepta strpnosti in pri tem velik poudarek posameznim državam, lokalnim skupnostim, raziskovalnim programom in posameznikom, ne podaja pa načina reševanja problema nestrpnosti v družbi. Kot nosilce dejavnosti tako označi državo kot tudi zasebne zavode in posameznike.

3.6 Vloga Evropske unije

Strpnost in spoštovanje različnosti sta med temeljnimi vrednotami Evropske unije, zato je na tem področju urejena zakonodaja, ki državljanom Evropske unije z zakonom zagotavlja enakost, prepoveduje diskriminacijo in spodbuja kulturno, versko in jezikovno raznolikost (European Parliament 2017, 2). Vendarle pa strpnost v okviru Evropske unije ni natančno definirana in je zgodovinsko ter sodobno razumevanje tega pojma različno. Najpogosteje se jo razume kot vrlino in strategijo ohranjanja miru v EU z namenom nemotenega delovanja trga (Masten 2009, 50).

V Evropski uniji so prvi odzivi na nestrpnost v institucionalnem okviru Evropske skupnosti zabeleženi leta 1984, ko je Evropski parlament ustanovil preiskovalni odbor, ki se je ukvarjal s porastom fašizma, rasizma in drugih oblik nestrpnosti. Na podlagi Evrigenisovega sporočila je bila tako leta 1986 sprejeta Resolucija o porastu rasizma in fašizma v Evropi. Leta 1990 je bilo na podlagi Fordovega poročila sprejetih 77 priporočil, ki bi lahko zagotovila kasnejši zakonodajni okvir boja proti diskriminaciji. V začetku 90. let 20. stoletja je prišlo do pobude nevladnih organizacij k sprejetju zakonodajnih ukrepov, na podlagi katerih je bilo sprejeto veliko število resolucij. Leta 1994 je tako bil sprejet sklep o razvoju globalne strategije s ciljem boja proti rasizmu in ksenofobičnemu nasilju. Na podlagi Kahnovega odbora je Evropska komisija leta 1995 objavila tudi sporočilo o antisemitizmu, rasizmu in ksenofobiji v Evropi in nujnost ukrepanja na ravni EU. Temu so sledile tudi pravne in politične pobude za definiranje pristojnosti Evropske unije za ukrepanje proti diskriminaciji. Velik del k integraciji strpnosti v politiko EU so imele tudi migracije, globalizacija in razvoj socialnih omrežij in tehnologij. Šele s Pogodbo

o ustavi je tako prvič prišlo do sklicevanja na strpnost na ravni primarnega evropskega prava, kljub njeni neuveljavitvi pa se je koncept strpnosti prenesel na Lizbonsko pogodbo in je danes nepogrešljivi element vseh nadaljnjih dokumentov. Promoviranje strpnosti se je v Evropski uniji aktivno začelo v letu 2007, znanem kot mednarodnem letu za strpnost, in nadaljevalo leta 2008 z evropskim letom medkulturnega dialoga (Masten 2009, 50–57).

Posebej pospešeno je Evropska unija s spodbujanjem strpnosti in z uvedbo različnih ukrepov začela v zadnjih nekaj letih. Raziskave Evropske unije so namreč pokazale, da je potreba po spodbujanju strpnosti po letu 1995 in ozaveščanju širše javnosti po dvajsetih letih še vedno zelo prisotna in potrebna. Ogromno družbenih skupin se namreč še vedno počuti diskriminiranih. Po raziskavi eurobarometra je diskriminacije na podlagi religije in drugih osnov še vedno ogromno, nestrpnosti pa se vedno bolj kažejo tudi v obliki terorističnih napadov in drugih oblik verbalnega ter fizičnega nasilja v posameznih državah (European Parliament 2017, 1–2).

Po letu 2000 smo tako bili priča nastanku številnih dokumentov, kot je na primer Direktiva o rasni enakosti in o enakosti pri zaposlovanju, Direktiva o enakosti spolov, ki obravnava neposredno in posredno diskriminacijo na podlagi spola, ter drugim direktivam s področja strpnosti kot boja proti diskriminaciji. Kot posebno problematično področje je bil še posebej v zadnjem obdobju prepoznan internet zaradi pojava izrazito sovražnega govora (European Parliament 2017, 2). Kljub vsem ukrepom danes iz temeljnih evropskih aktov še vedno ni možno razbrati, kdo naj bi bil subjekt tolerance in kdo tisti, ki tolerira (Masten 2009, 57). Kar je najverjetneje posledica tega, da je strpnost pojem, katerega uresničevanje ne more biti zgolj zakonsko opredeljeno, temveč aktivno in fluidno.

V osnovi si tako Evropska unija kot Unesco delita enako razumevanje in vrednote za uresničitev ciljev vsake posamične organizacije. Vendar obe instituciji izvajata številne (podobne) ukrepe in programe neodvisno ena od druge.

Leta 2015 je Evropska komisija kot odgovor na nasilni ekstremizem in terorizem v Evropi na neformalnem srečanju ministrov za izobraževanje Evropske unije podala poročilo omrežja za Spodbujanje državljanstva in skupnih vrednot svobode, strpnosti in nediskriminacije skozi izobraževanje. Gre za odgovor implementacije Pariške deklaracije, v katerem so jasno razdelane spremembe v politikah na področju izobraževanja. Lahko bi rekli, da je s spremembami v izobraževalnih politikah implementiranih tudi veliko ciljev Unescove Deklaracije o načelih strpnosti, vendar zgolj posredno, saj je jasno opredeljeno da gre za uresničevanje Pariške deklaracije (EACEA 2016).

Prav tako leta 2015 je Evropska komisija v Bruslju gostila prvi letni kolokvij o temeljnih pravicah, pri čemer je bila tema strpnost in spoštovanje vezana na preprečevanje in premagovanje antisemitizma in sovraštva do muslimanov, kar spada v projekt trajajoč od leta 2014 do 2020, vreden 439 milijonov evrov (Evropska komisija – Podatkovni list 2015).

V lanskem letu smo bili v okviru programa Erasmus+ priča nastanku izobraževalnih politik in praks za izboljšanje strpnosti, spoštovanja različnosti in civilne odgovornosti otrok in mladih v Evropski uniji na podlagi odnosa državljanov Evrope do imigrantov, judov, muslimanov s predlogi za širjenje strpnosti in analizo stanja v posameznih državah (Van Driel, Barry, Darmody, Merike in Kerzil Jennifer 2016).

Poleg naštetih Evropska unija izvaja še številne druge projekte s področja strpnosti, kot so na primer SIRIUS, eTwinning, Rainbow Village in drugih, ki so trenutno v večini vezani na strpnost do migrantov in muslimanov (School Education Gateway 2016).

Preko vseh naštetih programov si prizadeva tudi k izobraževanju, predvsem mladih o pomembnosti strpnosti do sočloveka, kar je v Unescovi Deklaraciji o načelih strpnosti navedeno kot eden temeljnih in najbolj učinkovitih načinov za njegovo preprečevanje in posledično to postaja vedno bolj obligatorno. Poleg naštetega tovrstni programi prispevajo k razvoju razumevanja strpnosti tako med posamezniki kot družbenimi skupinami, vendar dejanj nestrpnosti ne preprečujejo.

4 Implementacija Deklaracije o načelih strpnosti

Vsi mednarodni dokumenti so brez njihove implementacije v vsakodnevno življenje brez pomena. Ti najpogosteje namreč nastanejo kot odgovor ali pobuda za rešitev aktualnih družbenih problemov, kar lahko vidimo tudi v preambuli Deklaracije o načelih strpnosti. Zato v nadaljevanju sledi pregled implementacije in primerjalna analiza le-te v desetih izbranih evropskih državah. Za primerjavo smo izbrali pet staroevropskih držav, in sicer Francijo, Belgijo, Nizozemsko, Nemčijo in Švedsko, ter pet noveevropskih (slovanskih) držav: Slovenijo, Slovaško, Poljsko, Češko in Hrvaško. Vse izbrane države so članice Evropske unije in Unesca ter s tem podpisnice omenjene deklaracije (Unesco 1995).

Vsako izmed držav bomo najprej uvrstili v kriterije, navedene v Deklaraciji o načelih strpnosti, in s tem pogledali, če in kateri so ukrepi ter institucije v posamezni državi, ki pripomorejo k ozaveščanju in izobraževanju o strpnosti. Za presek stanja strpnosti državljanov v posamezni državi danes bomo uporabili indeks socialnega napredka, s katerim bomo primerjali raven strpnosti v izbranih državah.

4.1 Pregled implementacije

4.1.1 Belgija

Belgija je z glavnim mestom Brusljem ustavna monarhija z demokratičnim parlamentarnim sistemom, nastala po revoluciji leta 1831. Med letoma 1970 do 1990 je doživljala notranje napetosti in nestrpnosti glede socialne, jezikovne in politične emancipacije Flamcev, ki so bili gospodarsko in številčno najmočnejši (Bebar 2012, 60). 17. 2. 1994 se je z ustavnimi spremembami preoblikovala v federativno državo sestavljeno iz treh regij in treh narodnih skupnosti (Kozel, Šibila in Tekalec 2008, 111).

Z 10. in 11. členom ustave je v državi zagotovljena enakost med ženskami in moškimi, razredi, pred zakonom in opredeljena uveljavitev pravic ter svoboščin vsem državljanom brez diskriminacije. Prav tako mora preko zakonov in zveznih zakonov zagotavljati pravice in svoboščine ideoloških in filozofskih manjšin. Z 12. členom ustave je zagotovljena svoboda posameznika, ki je nihče ne sme preganjati, z izjemo zakonskih kršitev, ki morajo imeti možnost zagovora. Prav tako v nadaljnjih členih zagotavlja neodtujljivost lastnine in druge temeljne svoboščine, pomembne za implementacijo strpnosti (Belgian house of representatives 2007, 8–10).

Z ustavo se zavezuje k uresničevanju in zagotavljanju ekonomskih, socialnih in kulturnih pravic, in sicer: pravico do zaposlitve in svobodno izbiro poklica, pravico do poštenega delovnega razmerja in pravičnega plačila, do socialne varnosti (zdravstvenega varstva, socialne zdravstvene in pravne pomoči), do varstva zdravega okolja in do kulturne ter družbene izpolnitve. Prav tako zagotavlja brezplačno izobraževanje, neodvisno od religije, in v tem okviru spoštuje filozofsko, ideološko ali versko prepričanje staršev in učencev. Zagotavlja tudi svobodo tiska in govora (Belgian house of representatives 2007, 11–12).

Belgija torej izpolnjuje vse kriterije strpnosti na zahtevani ravni državnega nivoja Deklaracije o načelih strpnosti in jih je že pred njenim nastankom (ustava Kraljevine Belgije je bila namreč ratificirana že pred nastankom Deklaracije o načelih strpnosti).

Na splošno je od nekdanje veljala za multikulturno državo, zaznamovano s številnimi notranjimi migracijami in priseljenci. Samo med 2. svetovno vojno je bilo v Belgijo rekrutiranih več kot 77.000 Italijanov, v kasnejšem obdobju pa smo bili priča še številnim migrantom iz Španije, Portugalske, Maroka, Turčije, Alžirije in Zaira. Leta 1999 je tako bilo 8,7 % populacije tuje narodnosti (Macdonald 2005). Zato ni presenetljivo, da je medkulturno povezovanje in izobraževanje pomemben cilj države že od nove ustave leta 1994. Tako že na prvi stopnji sekundarne izobrazbe otroke seznanjajo s strpnostjo do razlik v spolu, barvi in med različnimi etničnimi skupinami, o človekovih pravicah, različnih socialnih in kulturnih skupinah, ki imajo različne

stališča in vrednote, kako živeti v multikulturni družbi in podobno (Vanleke 2017). Pri tem so poudarki nove ustave pravzaprav produkt nestrpnosti v obdobju pred njenim nastankom.

Če je bila ustava odgovor na nestrpnosti tistega časa, smo lahko ponovnim spremembam priča v letu 2015, z dopolnitvijo pariške Deklaracije o spodbujanju državljanstva in skupnih vrednot svobode, strpnosti in nediskriminacije skozi izobraževanje, kot rezultat terorističnih napadov v Franciji in na Danskem ter posledičnim premikom na področju strpnosti in izobraževanja.

V Belgiji je bil tako v francoskem delu leta 2015 sprejet nacionalni načrt za preprečevanje radikalizacije in izboljšanje sobivanja ter s tem omogočitev poklicnega razvoja, ki bo obravnaval boj proti rasizmu, spoštovanju drugih in sožitju ter večja medijska pismenost. Prav tako so v letu 2016 uvedli predmet filozofija in državljanska vzgoja na osnovnošolski in sekundarni ravni izobraževanja, ki naj bi bil v izvajanju od septembra 2017. Glavni cilj tovrstnih projektov je razviti znanje in kompetence študentov, nanašajoče se na filozofijo, etiko in delovanje demokracije, pri čemer bodo učenci tudi ocenjeni (EACEA 2016, 5–9). V nemško govoreči skupnosti je bilo leto 2016 namenjeno znotrajkulturnemu in znotrajreligioznemu dialogu v smislu podpore pedagoškemu in didaktičnemu sistemu. V flamski skupnosti pa je bil sprejet akcijski načrt za preprečevanje procesa radikalizacije, ki lahko ima rezultate v ekstremizmu in radikalizmu (EACEA 2016, 6).

Belgijska oblast je uvedla tudi posebne izobraževalne programe z namenom seznanitve in informiranja ljudi ter staršev s tematiko, nanašajočo se na nasilni ekstremizem in terorizem, z namenom spodbujanja strpnosti in sožitja (Harrigan in El-Said 2010, 252).

Indeks socialnega napredka je indeks, ki od leta 2014 dalje meri strpnost in vključenost posameznih skupin (imigrantov, homoseksualcev), stopnjo družbenega, etničnega in religioznega nasilja in varnosti v posamezni družbi. Izmerjeni indeks glede na zastavljena vprašanja naključnim posameznikom na lestvici od 0 do 100 procentov, znaša 75 % (Social progress index 2017).

V Belgiji so uradni jeziki trije: nemščina, francoščina in nizozemščina. Ker je francoščina uradni jezik Unesca, je za vse, ki govorijo francosko, ta javno dostopna, nemški prevod je dostopen zaradi prevoda nemškega Unesca, medtem ko prevoda v nizozemščino ni.

Belgija sodeluje v številnih projektih Evropske unije, katerih namen je izobraževanje in širjenje strpnosti ter medkulturnega dialoga. Pogosto je označena kot vzor strpne družbe.

4.1.2 Francija

Ni presenetljivo, da je polpredsedniška republika Francija danes izrazito demokratična država če vemo, da je v zadnjih več kot dvesto letih zamenjala več političnih sistemov; od monarhije, do diktature, totalitarnega sistema in republike (Bebar 2012, 36). Že v 1. členu francoske ustave so pravzaprav uresničeni vsi pogoji strpne družbe, deklarirani z Deklaracijo o načelih strpnosti; Francijo označijo kot nedeljivo, sekularno, demokratično in socialno republiko, ki mora zagotavljati enakopravnost vseh državljanov pred zakonom brez razlik glede na izvor, raso, vero ali spol (Constitution of October 4, 1958).

Izobraževalni sistem Francije po raziskavah iz leta 2013 v svojem kurikulumu zaseda visoko mesto glede učenja različnosti in raznolikosti. Vse od 6. leta do konca srednje šole je vprašanje civilne družbe predmet zgodovine in geografije ter naslavlja vprašanja raznolikosti z več vidikov. Zelo podobno je visoko zastopano vključevanje zgodovine priseljevanja in migracij, vendar je politika, kako naj bo področje *učeno*, še nejasno. Ravno nasprotno pa je na področju manjšin in multikulturalizma, ko ti področji v izobraževanje praktično nista vključeni (Dobbernack 2013, 10–17)

Leta 2015 je bila Francija skupaj z Latvijo pobudnica deklaracije za spodbujanje državljanstva in skupnih vrednot svobode in strpnosti ter nediskriminacije skozi izobraževanje. V začetku leta so tako sprejeli akcijski načrt mobilizacije šol z namenom uresničitve cilja umestitve sekularizacije in prenosa vrednot francoske republike v središče šolskega sistema z obravnavanjem neenakosti in spodbujanjem družbene raznolikosti. Program je predpostavljala uvedbo posebnega programa usposabljanja učiteljev in drugega izobraževalnega osebja pri državljanskih vprašanjih, vprašanjih sekularizacije in rasnih predsodkov med študenti. Pri čemer so tovrstno izobraževanje vnesli v učni načrt od prvega do dvanajstega razreda. Prav tako naj bi na novo uvedli državljansko izobraževanje tudi v poklicnem izobraževanju. S tem bi študente spodbujali h kritičnemu mišljenju in jim pomagali razviti lastno mnenje, da bodo lahko informirani in odgovorni državljani v demokraciji. Kar je podobno kot v Belgiji odgovor na aktualne družbene razmere, v tem primeru grozljive teroristične napade v Franciji v letu 2015 (EACEA 2016, 6). Prav tako v letu 2015 je vlada uvedla načrt Francije za boj proti rasizmu in antisemitizmu v obliki dveletnega projekta (2015–2017), namenjenega promociji državljanstva, v vrednosti sto milijonov evrov z namenom mobiliziranja civilne družbe in lokalnih politik v boju proti rasizmu in antisemitizmu. Načrt je obljubljal tudi spremembe v izobraževanju državljanov in večjo usmerjenost v le-to tako znotraj šolskega sistema kot izven njega (Dilcra 2017). Pri tem so uvedli spremembe, opazne navzven: videooglasne in plakate (Bryant 2016), kar je del strategije

politike strpnosti, navedene v Deklaraciji o načelih strpnosti, vendar ne gre na neposredno implementacijo le-te, temveč za odgovor na že nastale nove nestrpnosti v državi.

Po indeksu socialnega razvoja je stopnja strpnosti v Franciji 60,2 %, kar je podobno kot v Belgiji zelo nizko glede na stopnjo osnovnih človekovih pravic, vezanih na posameznika.

Ker je francoščina uradni jezik Unesca, prevod deklaracije v matični jezik ni bil potreben.

4.1.3 Nizozemska

Nizozemska je parlamentarna ustavna monarhija, članica Evropske unije od leta 1957. Leži v severozahodni Evropi in je ena najbolj poseljenih držav. V drugi polovici 19. stoletja je postala liberalna in moderna država. V obdobju 1. svetovne vojne je bila nevtralna, medtem ko je bila v obdobju 2. svetovne vojne okupirana s strani Nemčije (amsterdam.info 2017). Po zahtevnih letih rekonstrukcije je danes ena izmed najbolj razvitih in najbogatejših držav na svetu (amsterdam.info 2017). Ima sloves liberalne in strpne družbe, kar je posledica oznake napredka zaradi reševanja vprašanj legalizacije prostitucije, konoplje, evtanazije in gejevskih porok. Njena prestolnica Amsterdam slovi kot eno izmed najbolj multikulturnih in etnično raznolikih mest na svetu (Wouters 2017).

Ugled ene najbolj strpnih držav v Evropi je Nizozemska ohranjala vse od 17. stoletja. Kljub temu bi danes lahko rekli, da je bila ta navidezna strpnost produkt nujnosti zaradi množice versko, etnično in rasno različnih ljudi, zaradi ohranjanja stabilnosti, ki jo je zahteval trgovski imperij, in je bil ta odnos bolj v smislu *živeti in pustiti živeti* in ne kot rezultat aktivnega prizadevanja za strpnost. Razpoke v temeljih nizozemske strpnosti so se tako pokazale v obdobju 70. let prejšnjega stoletja, s potrebo po večjem številu delavcev in posledičnim prihodom migrantov iz pretežno muslimanskega sveta (v večini iz Turčije in Maroka). Te so sicer navidezno sprejeli s predpostavko, da se bodo kasneje vrnili v matične države, učinek pa je bil ravno nasproten. Poleg delavcev so se kmalu priselile tudi njihove družine. Odnos Nizozemcev do priseljencev se je še posebej zaostril na prelomu prejšnjega stoletja, ko sta se na Nizozemskem zgodila dva politična atentata, zelo odmeven je bil umor aktivista za pravice živali in zagovornika antimigrantske ter protimuslimanske agende (Rade in Shah 2017). Po teh dogodkih je prišlo tudi do spremembe v šolskem kurikulumu. Od leta 2006 je postalo izobraževanje o državljanski vzgoji obvezno. Zaradi spoštovanja svobode izobraževanja pa je natančna razlaga vsebine prepuščena šolam, pri čemer obstajajo med njimi ogromne razlike. Prav tako je po letu 2006 prišlo do vključitve elementov priseljevanja, multikulturalizma, kolonialne zgodovine in zgodovine suženjstva v kurikulum.

Zanimiv argument o strpnosti podaja profesor politične filozofije Univerze v Leidnu Floris Masvelt Beck (v Wouters 2017), ki pravi, da so bile spremembe kot posledice priseljevanja sicer ogromne, vendar je treba resnične vzroke iskati v kulturnih spremembah zadnjih petdeset let. Iz precej verne družbe, sestavljene iz katolikov in protestantov, se je namreč ta spremenila v dokaj homogeno, sekularizirano postindustrijsko družbo (Wouters 2017).

Glede na predstavljena dejstva tako ne preseneča, da na indeksu socialnega razvoja, ki meri stopnjo strpnosti in vključenosti v letu 2017 izstopa verska nestrpnost, ki je kljub visokemu procentu strpnosti v državi (77,7 %) edina pod pričakovanim.

V času sprejetja Deklaracije o načelih strpnosti je bila na Nizozemskem v veljavi ustava iz leta 1983, po letu 2008 pa so sprejeli novo. Vendar se členi o človekovih pravicah niso spremenili in so vsi temeljni pogoji, zapisani v Deklaraciji o načelih strpnosti zastopani, tako v stari kot novi ustavi (Government of the Netherlands 2008), kar pa za uresničevanje strpnosti v vsakodnevem življenju še zdaleč ni dovolj.

Podobno kot Belgija in Francija so se spremembe v izobraževanju o strpnosti zgodile šele po terorističnih napadih v zadnjih nekaj letih. Ministrstvo je marca 2015 sprejelo dva projekta: enega na primarni ravni izobraževanja, imenovanega "Šola in varnost", in drugega v okviru visokošolskega izobraževanja, poimenovanega "Integrirano varnostno visokošolstvo". Skozi oba naj bi potekalo razvijanje zavesti o ekstremizmu in radikalizaciji ter ponujalo ukrepe proti tem dejavnikom. Tudi univerze v zadnjem obdobju ponujajo številne predmete s področja strpnosti (Dobbernack 2013). Prevoda Deklaracije o načelih strpnosti v nizozemščino ni.

4.1.4 Švedska

Švedska je parlamentarna ustavna monarhija z glavnim mestom Stockholmom. Je ena izmed držav z najvišjim življenjskim standardom (Enterprise Europe 2017). Podobno kot preostale preučevane države tudi Švedska že z ustavo ustreza vsem pogojem deklaracije o strpni družbi. Je demokratična država, ki temelji na enakosti, svobodi izražanja, združevanja, tiska in drugih človekovih pravicah (The constitution of the Kingdom of Sweden).

Od 16. stoletja je veljala za centralizirano državo z religiozno homogenostjo, do leta 2000 je bila namreč Luteranska cerkev tudi uradna cerkev države. Kulturna raznolikost je na Švedskem razumljena kot družbeno dejstvo. Od sredine 70. let prejšnjega stoletja je Švedska sprejela multikulturalizem kot vodilno politiko v zvezi s priseljenci in z narodnimi manjšinami kot odgovor na priseljence iz 50. in 60. let. V obdobju pred nastankom Deklaracije o načelih strpnosti je

postala članica Evropske unije, kar je pomenilo konec samostojnosti in neodvisnosti v upravljanju zunanje politike. V enakem obdobju je bila deležna velikega števila beguncev iz Bosne in Hercegovine, Hrvaške, Makedonije in Kosova. Leta 1995 je bila tako večkulturna politika, ki je temeljila na enakosti, svobodi izbire in partnerstvu, zamenjana z novo politiko, s poudarkom na integraciji. Vprašanje vključevanja migrantov se je tako v veliki meri preoblikovalo na vprašanje njihove integracije na trg dela, pri čemer ne gre več za pripadnost, temveč za odgovornost in pravice posameznika. Pri tem je bila v ospredje izrazito postavljena odgovornost do imigrantov. Sredi 90. let je bila razvita tudi nova izobraževalna politika za osnovnošolsko in srednješolsko izobraževanje, v kateri je bilo navedeno, da mora to temeljiti na nizu vrednot, ki se štejejo za *švedske* (Roth in Herzberg 2010).

Kljub temu da se Švedska uvršča med najbolj strpne države na svetu, česar posledica je več kot dvestoletno obdobje brez vojne (v okviru naše primerjave je na prvem mestu), se tudi ta v zadnjem času spopada z izzivi nestrpnosti v smislu ksenofobije in kulturnih spopadov (sweden.se 2017). Še posebej skrb zbujajoč je teroristični napad v letošnjem letu, ki je zgolj pika na i v razkoraku med širokosrčno migracijsko politiko in dejanskim stanjem, pri čemer gre ponovno za produkt nestrpnosti zaradi migracij in religije (Hren 2016).

Vidnejše programe v znak promocije strpnosti lahko zasledimo s strani izobraževalnih ustanov. V okviru projekta, financiranega s strani Evropske unije "Sprejmi pluralizem", je tako Univerza v Stockholmu organizirala konferenco na temo mej strpnosti na Danskem in Švedskem, financirano s strani Evropske komisije.

Glede na indeks socialnega napredka se Švedska uvršča visoko na vrh po stopnji strpnosti v državi (78,7 %), vendar je to še vedno ena izmed najnižjih izmerjenih komponent glede na preostale (Social Progress index 2017). Prevoda Deklaracije o načelih strpnosti v švedščino ni.

4.1.5 Nemčija

Zvezna republika Nemčija z glavnim mestom Berlinom je danes ena izmed najmočnejših gospodarskih velesil. Danes demokratična država ima dolgo in burno zgodovino. Od 10. stoletja in vse do danes je namreč zamenjala več kot dvesto državnih tvorb. Po njenem porazu v prvi svetovni vojni se je kot Weimarska republika soočala s hudimi gospodarskimi težavami in osiromašenju po vojnem porazu s številnimi političnimi krizami. Na parlamentarnih volitvah leta 1933 je tako prišla na oblast Nacionalsocialistična nemška delavska partija z Adolfom Hitlerjem na čelu, ki je vpeljal diktaturo in jo popeljal v 2. svetovno vojno. Republika, kot jo poznamo danes, je nastala leta 1949 in imela vse do združitve vzhodnega in zahodnega dela leta 1990

začasno ustavno ureditev. Kot v vseh preostalih do zdaj preučevanih državah so tudi v Nemčiji osnovne človekove pravice kot pogoj za strpnost zagotovljene že z ustavo. Ta namreč zagotavlja enakost pred zakonom, osebno svobodo, enakost ne glede na raso, spol, jezik, svobodo govora itd. (Germany's Constitution of 1949 with Amendment through 2012).

Koncept strpnosti je v Nemčiji visoko zastopan, kar je najverjetneje produkt zgodovine. Eden izmed najbolj znanih programov Nemčije na področju strpnosti je program "Spodbujanje strpnosti" zasnovan s strani fundacije za svobodo Friedricha Naumanna in Ameriškega židovskega komiteja leta 1992, le nekaj let po koncu komunistične diktature v vzhodni Evropi. Vprašani, na kateri je odgovarjal že več kot dvajset let trajajoč projekt, je *Kaj lahko naredimo za poglobljanje našega razumevanja drug drugega, razlike in podobnosti in kako lahko prispevamo k še večji svobodi, demokraciji in miru?* ter *Kako premagati ksenofobijo, izključenost in diskriminacijo?* Projekt je bil že od samega začetka zasnovan z namenom spodbujanja osebne interakcije med različnimi družbami srednje, jugovzhodne in vzhodne Evrope s ciljem preprečitve ponovnega nacionalističnega razmišljanja in politik. Posebno področje programa je tudi sodelovanje z Judi, ki ima velik pomen glede na nemško zgodovino. Program je finančno omogočil tudi Zvezni urad Nemčije za zunanje zadeve in Zvezno ministrstvo za gospodarsko sodelovanje in razvoj (Klaff in Kaloyanova 2012).

Pomembno vlogo pri širjenju koncepta strpnosti ima tudi fundacija Checkpoint Charile s promocijo muzeja strpnosti. Pri tem gre ponovno za odgovor na holokavst (Museum of tolerance 2017). Nemčija izvaja tudi številne druge programe, kot je na primer program Inštituta za zunanje kulturne odnose sicer Religija in strpnost v Nemčiji, številni programi Deutsche Welle, z različnimi fotografijami za spodbujanje strpnosti s strani znanih osebnosti in druge.

Kljub številnim nevladnim organizacijam pa lahko vidimo pomanjkanje implementacije strpnosti v šolski sistem. Po raziskavi iz leta 2013 je nemška državljanska vzgoja o kulturni in verski različnosti pereč problem, saj so muslimanski imigranti v večini razumljeni kot revni, drugačni od drugih in kulturno nazadnjaški. Kljub temu da se Nemčija od leta 2000 bohoti s statusom države priseljevanja, se nemški učni načrti niso drastično spremenili. Priseljevanje je še vedno predstavljeno kot problem (kot pred padcem berlinskega zidu) (Dobbernack 2013).

Porast vladnega diskurza o strpnosti lahko zasledimo od leta 2015, ko so postale pereč problem Evrope migracije in teroristični napadi. S prihodom več kot 900.000 migrantov in prosilcev za azil je prišlo do nasilja tako s strani nemških državljanov nad prebežniki kot nasprotno. V obdobju zadnjih nekaj let smo bili priča posilstvom, terorističnim napadom in drugim dogodkom (Domovina.je 2016).

V Nemčiji najdemo tudi program ob mednarodnem dnevu strpnosti, in sicer leta 2013 in 2014, s strani UPF¹³ v Hamburgu. Program leta 2013 je bil kulturno obarvan in se je začel z Mozartovo glasbo, ključni govorniki na dogodku pa so bili škof Salem Osas Edosomwan, veleposlanik za mir iz Nigerije, Busch Frank, predstavnik cerkve v Hamburgu, in Saha Laxmi, domorodec iz Indije. Leta 2014 je bila osrednja tematika programa nekoliko drugačna, in sicer družina z namenom širjenja družine kot osnove za družbeno preživetje in osnove za ohranitev družbene moči z nadaljnjo razpravo ideologije spolov (Universal Peace Federation 2014).

Glede na indeks socialnega razvoja je procent strpnosti in vključenosti v Nemčiji 73,64 %.

Prevod deklaracije v nemški jezik je dostopen na spletni strani Nemške nacionalne komisije za Unesco (Deutsche UNESCO – Kommission 2017).

4.1.6 Poljska

Poljska je parlamentarna republika, katere ime se je prvič pojavilo v 10. stoletju. Njeno ozemlje je bilo od začetka do danes območje mnogih vojn in njene meje so se ogromnokrat spremenile. Po 1. svetovni vojni je sicer ponovno pridobila svobodo. Leta 1918 je tako Poljska prevzela svojo državo in leta 1921 je bila objavljena nova ustava, vendar osvoboditev ni trajala dolgo. Že leta 1924 je bil umorjen predsednik države, v 30. letih 20. stoletja pa sta Poljski grozili tako nacistična Nemčija kot komunistična Rusija in leta 1939 sta si poljsko ozemlje razdelili Nemčija in Rusija. Temu je sledilo iztrebljanje Judov (Hitler je namreč menil, da so Slovani podčloveški) in okupacija s strani Rusov (kar je kot spremembo prineslo menjavo nacizma s komunizmom). Ubitih je bila več kot četrtina prebivalstva. Vse od leta 1945 do 1989 je Poljska pripadala komunističnemu vzhodnemu bloku. Leta 1990, po padcu berlinskega zidu in osamosvojitvi Poljske, smo bili priča ponovnim predsedniškim in parlamentarnim volitvam. Temu je sledil prehod iz socializma v kapitalizem. Leta 1997 je Poljska pridobila novo ustavo, 1999 se je priključila zvezi NATO in leta 2004 postala članica EU (Lambert 2017).

Podobno kot pri vseh preučevanih državah so tudi na Poljskem temeljne pravice in svoboščine določene že z ustavo republike (The constitution of the republic of Poland of 2nd april, 1997.). V demokratičnih procesih po letu 1989 je bila manjšinam zagotovljena pravica do oblikovanja združenj in izražanja mnenj. Integracija Poljske z EU je prinesla sprejetje liberalnih zakonov o verski svoboščini in etničnih tern nacionalnih manjšinah, kar pa ne pomeni, da je celotna družba sprejela liberalne in strpne prakse in jih integrirala v vsakodnevno življenje. Največ nestrpnosti

¹³ Universal Peace Federation.

med družbenimi skupinami lahko opazimo med Romi in Poljaki, integracija Romov je pravzaprav neučinkovita. Velik strah in zaskrbljenost za avtohtone prebivalce predstavljajo tudi muslimani, ki na Poljsko prihajajo v zadnjih treh desetletjih. Strpnost med različnimi etničnimi skupinami sicer v zadnjih letih narašča, vendar je odnos Poljakov še vedno pristranski (Buchowski in Chelewinska 2012, 4–5). Na Poljskem se pravzaprav skoraj ves koncept strpnosti nanaša na manjšine, diskurzi o njej pa imajo bipolarno politiko. Na eni strani imamo mlade levičarske aktiviste in liberalne intelektualce, ki branijo multikulturno in raznoliko družbo, na drugi pa desničarske nacionalistične aktiviste in konzervativce, ki se borijo za nacionalno in versko celovitost (Buchowski in Chelewinska 2012, 6).

V izobraževalnem sistemu potreba po spodbujanju ideje strpnosti ni bila neposredno izražena vse do vstopa Poljske v EU, ko je prišlo do posledične pozornosti, namenjene razvoju posebnih multikulturnih smernic za učitelje na vseh ravneh izobraževanja. Kljub sprejetju vseh pravnih priporočil EU s področja izobraževanja in varstva pravic manjšin je neskladje med njimi in dejanskim stanjem oz. uporabo velika. Kot ugotavljajo, je za izvajanje tovrstnih politik ključna “krizna intervencija”, kar pomeni, da se določena polja, kot je na primer polje strpnosti odpre, ko pride do družbenih sprememb in se pokaže nujnost le-te. Če je v razredu na primer romski deček, se o manjšinah razpravlja, v nasprotnem primeru pa ne (Buchowski in Chelewinska 2012, 36).

Zato ni presenetljivo, da je v šolskem sistemu malo poudarka o temi in pomenu strpnosti, manjše segmente lahko zasledimo le pri predmetu znanje in družba ter zgodovini, vendar je fokus v večini na zgodovinskih temah in ne aktualni družbeni situaciji (Dobbernack 2013, 18). Glede na indeks socialnega razvoja je vključenost in strpnost komaj 50,4 %, kar je skoraj 10 % nižja kot v letu 2014 (Social Progress index 2017).

Prevod Deklaracije o načelih strpnosti obstaja, in sicer je dostopen na portalu Tezeusz. Gre za portal, ki si aktivno prizadeva za strpnost na Poljskem in je bil ustanovljen pred trinajstimi leti. Na portalu najdemo približno 10.000 tekstov o religiji, duhovnosti, filozofiji, psihologiji in socialnih ter kulturnih vprašanjih, katere preboj se je zgodil leta 2008 z registracijo fundacije Thezeus. Avgusta 2009 pa je fundacija dobila status organizacije javnega interesa. Gre za religiozno organizacijo, ki se ukvarja tudi s položajem cerkve v demokraciji (Portal.tezeusz.pl 2010).

4.1.7 Slovaška

Slovaška je parlamentarna republika ustanovljena leta 1993. V začetku 20. stoletja je bila Slovaška del Češkoslovaške vse do leta 1993, s številnimi vmesnimi upori in z okupacijami. Leta 1993 je tako prišlo do ločitve Češke in Slovaške ter posledično dveh samostojnih republik. Neodvisna Slovaška se je soočala s številnimi težavami, slabim gospodarskim razvojem in visoko stopnjo brezposelnosti. Leta 2004 se je pridružila Evropski uniji in leta 2009 NATU (Lambert 2017).

Z ustavo so vsakemu posamezniku podeljene enake ekonomske in socialne možnosti, ne glede na spol, raso, jezik, prepričanje ali religijo, svoboda govora in vse druge, navedene kot pogoj za implementacijo strpnosti (Constitution of the Slovak Republic).

Na Slovaškem poleg Slovakov živijo tudi Madžari, Romi, Čehi, Ukrajinci, Poljaki, Nemci in imigrantje, begunci ter tujci, na podlagi česar lahko Slovaško z lahkoto označimo za multikulturno državo. Kulturne raznolikosti spodbujajo z mobilnostjo, mediji, alternativnimi kulturami in drugimi oblikami integracije. Multikulturalizem tako omogoča sožitje med večino in manjšino, ta pa je najpogosteje spodbujen s strani nevladnih organizacij, ki prenašajo inovacije na polje multikulturnega izobraževanja (Chomova 2013).

Podobno kot Poljska se tudi Slovaška sooča s problemom integracije manjšin, predvsem Romov. Pozitiven odnos do njih je tako danes prej izjema kot pravilo, vendarle pa odkritega govora kot na Poljskem nismo deležni. Slovaška se torej sooča s težavo rasizma na bolj sofisticiran način kot Poljska, vseeno pa to ne izključuje njegove prisotnosti (Daniel 2009). Problem pa se rešuje s pomočjo evropskih programov za integracijo Romov, rezultati pa (žal) še niso vidni.

Leta 2016 je Slovaška vlada sprejela akcijski načrt za preprečevanje in odpravo rasizma, ksenofobije, antisemitizma in drugih oblik nestrpnosti za obdobje od leta 2016 do 2018. Sklicujoč se na zgodovino in nastanek Slovaške, je akcijski načrt potreben za izvajanja sistematičnih in celovitih ukrepov za preprečevanje in odpravo vseh oblik nestrpnosti. Do tega je prišlo, ker so ugotovili, da samo urejanje zakonodaje in pisanje strateških dokumentov ni dovolj, je pa vsekakor nujno potrebno. Cilji projekta so: izboljšanje baze znanja, raziskav, informacij in analiz, izboljšanje ozaveščanja širše javnost in pomeni in koristnosti raznolikosti, izvajanje izobraževanj in ocenjevanje ter spremljanje ukrepov, izvedenih v okviru akcijskega načrta. O rezultatih bomo lahko govorili po končani *akciji*.

Podobno kot na Poljskem je tudi na Slovaškem odstotek strpnosti in vključenosti zelo nizek, zgolj 50 % (Social Progress Index 2017). Prevoda Deklaracije o načelih strpnosti v slovaščino ni.

4.1.8 Češka

Tako kot Slovaška in Poljska je tudi Češka parlamentarna republika, nastala leta 1993. Skupaj s Slovaško sta bili del Čehoslovaške skozi obe svetovni vojni. Šele leta 1989 je bil komunističen teror nad državama končan. Danes je Češka republika in uspešna industrijska država. Od leta 1999 je članica Nata, leta 2004 pa se je pridružila tudi Evropski uniji (Lambert 2017).

Kot v vseh drugih preučevanih državah so tudi na Češkem zagotovljene človekove pravice, nujne za uresničevanje načel strpnosti, kar je zapisano že v preambuli ustave (Czech National Council 1992).

Ker se strpnost pogosto enači z odprtostjo, se Češko pogosto označuje za strpno državo, zaradi njene odprtosti do drog, alkohola, religije in gejevskih pravic. Kljub uzakonitvi gejevskih porok in drugih naprednih zakonov pa je po analizi resničen odnos do ljudi povsem drugačen kot zakonsko. Pri tem lahko omenimo samo napade čeških konzervativcev na geje na paradi (Guay 2012). Prav tako pomemben element, zaradi katerega se Češko pogosto smatra kot strpno državo, je opredeljevanje državljanov kot nediskriminatornih in menijo celo, da je diskriminacije v državi malo. Raziskave so pokazale, da v resnici zgolj na pojavljanja le-te niso občutljivi, saj si ne želijo manjšinskega predsednika, v svoji družini ali na delovnem mestu pa si ne želijo Romov. Še več, glede na raziskavo so Čehi najmanj strpni do črncev, budistov, Muslimanov in Romov v Evropski uniji (Romea.cz 2017).

Kot odgovor na problematiko z Romi je bil v letu 1994 izveden tudi projekt Strpnosti kot medijska kampanja v obliki fotografij in plakatov Romov iz celotne države z namenom opozarjanja na tovrstno problematiko (The tolerance project 2017).

Podobno kot projekti nevladnih organizacij tudi vlada daje največji poudarek na strpnosti do Romov in njihovi integraciji (Kavan 2017).

V obdobju od začetka osamosvojitve Češke od leta 1992 do 1996 smo bili priča številnim projektom na temo strpnosti s strani Fundacije za strpnost. Gre za neprofitno vladno organizacijo, v kateri sodelujejo učitelji, teologi, psihologi, socialni delavci, upokojenci, študentje in drugi. Gre za združitev članov odbora proti rasizmu in neodvisne skupine državljanov, ki so se odločili, da se bodo aktivno soočali z vsemi oblikami nestrpnosti in kršenja človekovih pravic v družbi. Organizacija je delovala kot odgovor na družbene probleme s samostojnimi projekti posameznikov. Predvsem pa se je ukvarjala z vprašanjem izгона Čehoslovakov iz države in

holokavstom (Tolerance foundation 2017). S problematiko strpnosti se soočajo tudi številni psihologi, politologi, filozofi, sociologi in drugi raziskovalci v okviru različnih projektov¹⁴.

Glede na indeks socialnega razvoja se Češka s 57,9 % uvršča nekoliko višje od Slovaške in Poljske, vendar še vedno nižje v primerjavi z staroevropskimi državami. Preveda Deklaracije o načelih strpnosti v češčino ni.

4.1.9 Hrvaška

Hrvaška je parlamentarna republika od leta 1991 z glavnim mestom Zagrebom in članica Evropske unije od leta 2013. Je država, nastala po razpadu Socialistične federativne republike Jugoslavije. Polje strpnosti se je na Hrvaškem v 90. letih prejšnjega stoletja odprlo kot odgovor na družbenopolitične dogodke v državi.

Prve raziskave in članki o strpnosti segajo v leto 1995 in 1996 in so odgovor na mednarodno leto strpnosti. Takrat smo pričali preizpraševanju strpnosti na akademski ravni, predvsem z vidika izobraževanja¹⁵, enakosti med spoloma¹⁶ in politične strpnosti¹⁷. Temu so sledile številne teoretske razprave o strpnosti kot vrednote, njene dualnosti, psihologije, strpnosti v okviru politike in kulturnega pluralizma in politične kulture. V okviru posebnega projekta pod pokroviteljstvom Ministrstva za znanost, izobraževanje in šport je nastal tudi priročnik za vzgojitelje, učitelje in strokovne delavce o strpnosti in zbornik del o strpnosti znotraj demokracije z obrazložitvijo manifestacije demokracije preko aktivnega državljanstva (Bertoša 2014, 41–44). Kot odgovor na vprašanje strpnosti se tako hitro pojavijo tudi strokovni članki, ki opozarjajo na njen paradoks. Takrat pride do preizpraševanja strpnosti v podobnem kontekstu, kot ga je odprl že Marcuse v svojem delu Represivna toleranca.

V navedenih teoretskih člankih številnih profesorjev, politologov, pravnikov, sociologov in diplomski del sicer najdemo Unescovo definicijo strpnosti, vendar preveda celotne Deklaracije ni.

¹⁴ Inštitut za politiko in družbo in drugi.

¹⁵ Čačić-Kumpes (v Čačić-Kumpes 1996, 308), govori o spremembi dialoga od Platona, ko je bila strpnost vezana na dialog in izobraževanje, do 16. stoletja, ko je bil tovrsten dialog vezan izključno na religijo in koncem 20. stoletja, ko se izraz strpnost v večini uporablja kot ideal liberalne države, svobode mišljenja in govora in v povezavi z migracijami.

¹⁶ Kot indikatorja strpnosti določene družbe (Tomić-Koludrović 1995, 331).

¹⁷ Vujević (1996) predstavi (ne)prisotnost strpnosti na Hrvaškem izmerjen preko anketiranja posameznikov o politični toleranci v državi, z ugotovitvijo, da je ta visoka. Večina anketiranih je strpna do političnih strank s katerimi se načeloma ne strinja in, da so Hrvati med najmanj nacionalno izključujočimi narodi. Na to pa naj ne bi vplivalo dolgo obdobje totalitarizma, temveč pluralistične obeležitve kulture.

Hrvaška organizira vsakoletni festival strpnosti, imenovan Festival židovskega filma. Ta je aktiven od leta 2007 in njegov namen je predvsem preko izobraževanj ozaveščati mlade o grozotah človeštva iz zgodovine, pri čemer je bil poudarek na holokavstu, medtem ko danes obravnava različne vrste nestrpnosti v družbi (Festival tolerancije JFF Zagreb 2017).

Na fakulteti za politično znanost v Zagrebu izvajajo tudi predmete pri katerih obravnavajo vprašanje strpnosti. Kljub akademskemu diskurzu je stopnja strpnosti in vključenosti na Hrvaškem v letu 2017 izmed vseh preučevanih držav dosegla najnižjo stopnjo, in sicer zgolj 45 %. To je vsekakor posledica nemirov zaradi migracij, vzpona sovražnega govora, napadov na Srbe in geje. Če smo nekaj let po osamosvojitvi Hrvaške bili priča presenetljivi stopnji politične strpnosti, se je po letu 2013 tudi to bistveno spremenilo. Iz tega lahko sklepamo, da zgolj bogat akademski diskurz ni dovolj.

4.1.10 Slovenija

Po koncu prve svetovne vojne in neuspešnem prizadevanju za trilateralizem ter razpadu Avstro-Ogrske je današnje ozemlje Slovenije pripadalo štirim državam. Šele leta 1945 smo Slovenci dobili lastno republiko v okviru Federativne ljudske republike Jugoslavije. Ta je trajala vse do njenega razpada leta 1991, ko je tudi Slovenija razglasila neodvisnost in sprejela novo slovensko ustavo. Slovenija je od leta 1992 članica OZN, leta 2004 pa je postala članica NATA in EU (Vlada Republike Slovenije 2017).

Prvi vidnejši diskurz o strpnosti na slovenskih tleh lahko zasledimo z izidom zbornika Toleranca, v katerem urednik zbornika Igor Pribac (v Toleranca 1994, 10) pravi, da se bo s tem vsaj malo zapolnila vrzel na to temo, saj v Sloveniji nismo bili deležni nobene monografije ali prevoda kateregakoli od klasičnih besedil o strpnosti v 17. in 18. stoletju, ko je bilo to vprašanje najbolj aktualno. Takrat Slovenci dobimo prvi prevod najaktualnejših zgodovinskih del o strpnosti, in sicer Lockovega Pisma o toleranci, odlomek Millovega teksta o Svobodi in Marcusejevega predavanja Represivna toleranca. Poleg tega pa številne članke pravnikov, sociologov, humanistov in politologov na temo strpnosti v okviru določenega družbenega polja (Pribac 1994). Temu je sledilo zatišje vse do leta 2004, ko je Mirovni inštitut s podporo Varuha človekovih pravic ponovno objavil zbornik člankov o nestrpnosti na Slovenskem, imenovan Mi in oni. Varuh človekovih pravic je namreč leto 2004 namenil odnosu med človekovimi pravicami in strpnostjo v demokratični družbi. Projekt se je začel z odprtjem razstave Jara kača nestrpnosti, skozi katero so se lahko obiskovalci seznanili z nestrpnostjo na slovenskih tleh vse od njene

osamosvojitve. V zborniku je v uvodu prevedena skoraj cela preambula ter 1. in 2. člen Deklaracije o načelih strpnosti, čemur v nadaljevanju sledijo članki, vezani predvsem na družbeno-aktualne dogodke, in s tem povezano razumevanje strpnosti (Leskovšek 2004, 9–12). Temu je sledil tudi filmski natečaj za osnovnošolce in srednješolce, v okviru katerega so lahko v okviru šole in/ali skupnosti izdelali film na temo strpnosti s ciljem širjenja vedenja o človekovih pravicah. Na natečaj se je odzvalo 16 avtorjev s 13 filmi, kar je glede na število let-teh v Sloveniji (več kot 600) izredno malo (Varuh človekovih pravic 2006). Temu je do leta 2015 sledilo zgolj nekaj teoretskih člankov in omemb strpnosti v političnih govorih, v smislu njene nujnosti.

Leta 2015 v Sloveniji stopimo na pot aktivnega uresničevanja akcijskega načrta Unescove Deklaracije o načelih strpnosti. Kar se ne zgodi s strani vladne ali druge državne institucije, temveč s prvim slovenskim prevodom Unescove Deklaracije o načelih strpnosti s strani zasebne, samostojne in neodvisne izobraževalne ustanove – Izobraževalnega centra Eksena. Prevod Deklaracije je produkt poglobljanja v tematiko strpnosti in željo po uresničevanju let-te v duhu vizije Izobraževalnega centra Eksena, ki je posamezniku vrniti njegovo resnično vrednost in s tem ustvarjati družbo, ki je uspešna in ustvarjalna, brez da je uničevalna. Pri čemer poudarijo, da zgolj lepe besede mednarodnih listin in dokumentov brez njihovega aktivnega uresničevanja niso dovolj (Izobraževalni center Eksena 2017).

Prevod so dali tudi v prosto uporabo in je dostopen na njihovi spletni strani (<http://www.eksena.si/deklaracija-o-nacelih-strpnosti/>). Zaradi zavedanja, da sam prevod Deklaracije o načelih strpnosti ni dovolj, so se uresničevanja njenih členov lotili samoiniciativno in samostojno. Oblikovali in izdali so tiskani prevod Deklaracije o načelih strpnosti, ki so ga leta 2016 dopolnili s spremno besedo predsednika države in varuhinje človekovih pravic. Tudi drugo, dopolnjeno izdajo, so skupaj s spremnim dopisom ministrice za šolstvo samoiniciativno brezplačno poslali vsem vrtcem, osnovnim šolam, srednjim šolam, fakultetam in ljudskim univerzam (prvo izdajo pa so podarili tudi poslancem Državnega zbora, številnim medijem in drugim organizacijam). V okviru projekta “Mednarodni dan strpnosti v vrtcih ter osnovnih in srednjih šolah” so vse vrtce, osnovne in srednje šole povabili k aktivni obeležitvi mednarodnega dneva strpnosti (16. november), s pripravo strokovnega programa za izvedbo delavnic oziroma učnih ur, ki so ga podarili vsem vzgojno-izobraževalnim ustanovam. V okviru projekta “Poslanica strpnosti” so vsem predstavnikom države, lokalnih skupnosti, vzgojno-izobraževalnih ustanov, nevladnih organizacij, medijev in drugih področij življenja poslali Poslanico strpnosti v namen njene promocije in promocije mednarodnega dneva strpnosti. V letu 2016 je bilo

osrednje sporočilo poslanice pomembnost zasledovanja resnice, saj, kot pravijo, v nasprotnem primeru človek ne more biti strpen, ampak lahko le deklarativno navzven igra vlogo strpnega človeka in tako paradoksalno doživlja strpnega človeka kot nestrpnega (Izobraževalni center Eksena 2017).

V okviru projekta "Mi smo za strpnost!" izvajajo tudi turnejo strpnosti kot promocijo deklaracije, strpnosti in sožitja. V njej sodelujejo predstavniki Izobraževalnega centra Eksena in ambasador strpnosti – akademski glasbenik SoulGreg Artist. Turnejo so odprli leta 2015, na mednarodni dan strpnosti, ki je sovpadal z 20. obletnico sprejetja Deklaracije, z uradnim sprejemom pri predsedniku Državnega zbora, varuhinji človekovih pravic in državnemu sekretarju v kabinetu predsednika Vlade RS. Deklaracijo o načelih strpnosti pa so v podporo strpnosti svečano poklonili tudi predsedniku države, številnim ministrom, državnim sekretarjem, poslancem v Evropskem parlamentu, rektorjem univerz, županom, predstavnikom nevladnih organizacij in drugim (Izobraževalni center Eksena 2017).

V sodelovanju z Društvom Eksena so izvedli človekoljuben nepridobiten glasbeno podprt projekt "Naj zmaga ljubezen" kot odgovor na družbeno aktualne razmere doma in v svetu. V sklopu projekta so organizirali karavano po vseh večjih slovenskih krajih. Na karavani so lahko obiskovalci sodelovali na aktivnih točkah, podpisali svečano človekoljubno odprto pismo generalnemu sekretarju OZN in prejeli tiskani prevod Unescove Deklaracije o načelih strpnosti (Izobraževalni center Eksena 2017).

V okviru izobraževanj in projektov, ki jih izvajajo, poudarjajo tudi vpliv nestrpnosti na otroke in mlade, do katerih naj bi odrasli nosili še posebno odgovornost, ter poudarjajo vlogo otrokovih pravic ter svoboščin. V ta namen so naredili tudi glasbeno-lutkovno predstavo Dinozaver Tiko in velik zob, katere glavno sporočilo je strpnost v odnosu do sočloveka, predstavljena na otrokom razumljen način. Predstavo so podarili vsem osnovnim šolam in vrtcem v matični občini (Društvo Eksena 2017). Vse od leta 2015 je tako Slovenija na pobudo in izvedbo Izobraževalnega centra Eksena v primerjavi z drugimi preučevanimi državami za implementacijo in ureničevanje Deklaracije o načelih strpnosti naredila največ.

Od prevoda Deklaracije o načelih strpnosti smo tako v Sloveniji priča vedno večjemu diskurzu o strpnosti in preizpraševanju svobode govora. Pri čemer pa je odziv državnih institucij vezan predvsem na migracije. Urad Vlade RS je konec leta 2016 izdal publikacijo z naslovom Aktivno za strpnosti kot odgovor na množičen prihod beguncev z namenom preizpraševanja njihove

integracije v lokalni prostor. Publikacija se v celoti navezuje na vključevanje le-teh v izobraževalni sistem, vprašanja o integraciji, kaj se še lahko izboljša, katere modele integracije poznamo in podobno (Vlada RS 2016).

V letu 2017 Vlada RS sofinancira 11 projektov, ki so namenjeni mladim za ustvarjanje in širjenje ozračja strpnosti, vezanih predvsem na migracije.

V okviru projekta Evropske unije je bil izveden Festival strpnosti v letu 2015 in 2016, katerega organizatorja sta Mini teater in Judovski kulturni center Ljubljana ter JFF Zagreb. Gre za festival, na katerem si obiskovalci lahko ogledajo filme, razstave in sodelujejo v pogovoru o izbranih tematikah. V letu 2017 pa je bil izveden Festival Hiša strpnosti, katerega program in princip delovanje je enak prvemu in drugemu festivalu strpnosti. Projekt sofinancirata tudi Ministrstvo za kulturo RS in Mestna občina Ljubljana (Mini teater 2017).

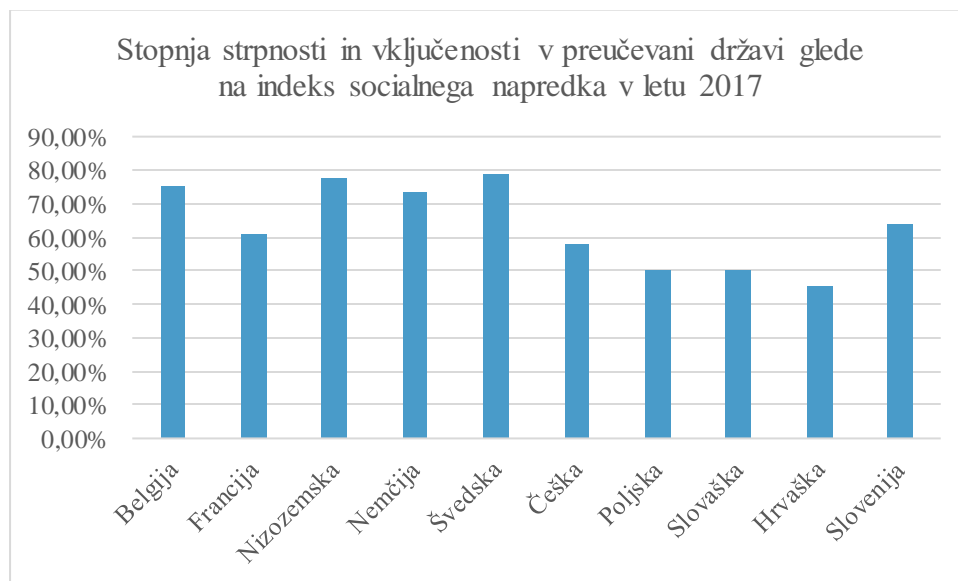
Prav tako v okviru Evropske unije Mirovni inštitut organizira program MEET v sodelovanju z Italijo, Belgijo, Nemčijo in Avstrijo. Pri tem je fokus na marginalizirane mlade, stare od 13 do 19 let, vključno z migranti in begunci. V sklopu programa delajo raziskave in pregled lokalnih nacionalnih in evropskih politik, študije najprimernejših učnih scenarijev in izobraževalnih vsebin za poučevanje državljanstva, pregled in oblikovanje praks s področja medijskega izobraževanja, internetnega nasilja in druge (Mirovni inštitut 2017).

Glede na indeks socialnega razvoja je stopnja strpnosti in vključenosti v Sloveniji 63,8 %.

4.2 Primerjalna analiza držav

Danes je strpnost razumljena kot indikator razvoja posamezne države. V ta namen se znotraj indeksa socialnega napredka meri tudi stopnja strpnosti v posameznih državah. Zato se zdi smiselno najprej primerjati podatke preučevanih držav in v nadaljevanju na podlagi prejšnje raziskave posamezne države interpretirati razloge za dobljene rezultate ter narediti pregled implementacije Deklaracije o načelih strpnosti v posameznih državah.

Slika 4. 1: Stopnja strpnosti in vključenosti v preučevani državi glede na indeks socialnega napredka v letu 2017

Vir: Lastna izdelava.

Na osnovi podatkov, pridobljenih z indeksom socialnega napredka, lahko vidimo, da je stopnja strpnosti v staroevropskih državah višja kot v noveevropskih. Pri čemer pri staroevropskih izstopa Francija z najnižjim odstotkom, medtem ko je stopnja preostalih staroevropskih držav skoraj enaka. Pri noveevropskih državah je ta razkorak bistveno večji. Najvišji procent je v Sloveniji (63,8 %), medtem ko je najnižji na Hrvaškem (45,4 %). Višjo stopnjo strpnosti v staroevropskih državah bi lahko pripisali tudi njihovem večjemu poudarku na izobraževalnem sistemu in soočanjem z migracijami, predvsem v časovnem smislu, ker so se s tovrstno problematiko soočale že bistveno pred novo nastalimi evropskimi državami.

Kot prvega izmed pogojev implementacije Deklaracije o načelih strpnosti bi izpostavili nujnost pravične in nepristranske zakonodaje ter ratifikacijo obstoječih mednarodnih konvencij o človekovih pravicah.

Vse preučevane države so demokracije z različno strukturo političnega sistema. Od staroevropskih držav so tako Belgija, Nizozemska in Švedska ustavne monarhije, Nemčija parlamentarna republika, Francija pa polpredsedniška republika. Medtem ko so vse noveevropske države parlamentarne republike. Na podlagi demokracije kot temelja vseh preučevanih držav te že z ustavo izpolnjujejo predpogoje za strpno družbo. Vse države so ratificirale obstoječe mednarodne konvencije o človekovih pravicah in nudijo vsem državljanom enake ekonomske in socialne možnosti, medtem ko je urejanje zakonodaje v večini odvisno od aktualnih družbenih razmer. Z raziskavo posameznih držav smo ugotovili, da se v vseh državah v zadnjem obdobju ureja zakonodaja predvsem v okviru migracijskih politik. Kljub temu da smo se z enakim problemom soočali že ob nastanku deklaracije, se na zakonodajni ravni z izjemo Belgije niso zgodile bistvene spremembe vse do pred nekaj leti, ko je ta postala pereč problem.

Zelo podobna situacija kot na zakonodajni ravni je na področju izobraževanja. To je v Deklaraciji o načelih strpnosti opredeljeno kot najbolj učinkovit način preprečevanja nestrpnosti. V večini se spremembe in večja vključenost elementa strpnosti vnaša v zadnjih nekaj letih, pri čemer lahko vidimo, da je ta od ene do druge države odvisna od individualne problematike in se najpogosteje ne izvaja preventivno oz. kot nujna obveznost, kot je to navedeno v 4. členu omenjene deklaracije. Največje spremembe v državnem izobraževanju v osnovnih šolah in vrtcih lahko vidimo v staroevropskih državah, in sicer že v obdobju nastanka deklaracije. Medtem ko je v noveevropskih poudarek zgolj tam, kjer se pojavlja problem. Velik prispevek k spremembam in vključevanju strpnosti kot elementa v šolskem sistemu je prinesel akcijski načrt Deklaracije za spodbujanje državljanstva in skupnih vrednot svobode in strpnosti ter nediskriminacije skozi izobraževanje, ki je nastal kot posledica terorističnih napadov v Evropi na pobudo Francije in Latvije. Vse izmed izbranih držav tako ne izpolnjujejo pogoja implementacije izobraževanja strpnosti kot nujne obveznosti. Kot pomemben vidik se izraža tudi članstvo držav v Evropski uniji, na primer na Poljskem do sprememb v izobraževalnem sistemu ni prišlo do njene vključitve v EU.

Iz podatkov, pridobljenih skozi nalogo, lahko vidimo tudi, da se države s podobno zgodovino fokusirajo na programe z enako vsebino. Tako se na primer na Poljskem, Češkem in Slovaškem skoraj vse politične in druge akcije navezujejo na problematiko manjšin, vezano predvsem na

Rome. V Nemčiji in na Poljskem so bili izvedeni številni programi predvsem z namenom preprečitve nacionalističnega razmišljanja v sodelovanju z Judi zaradi zgodovine holokavsta. Iz tega sledi, da so dogodki in programi, namenjeni za širitev strpnosti, navadno odgovor na aktualne družbene dogodke v posamezni državi. Še vedno pa se pojem strpnosti največkrat uporablja v kontekstu multikulturalizma in religije in ne kot splošne potrebe v vsakodnevem življenju.

V 5. členu Deklaracije se države podpisnice zavezujejo k spodbujanju strpnosti in nenasilja skozi programe in ustanove na različnih področjih izobraževanja, znanosti in kulture (Unesco 1995). Večina preučevanih držav izvaja različne programe na temo strpnosti v okviru določenih politik, na primer v okviru migracijske politike, politike manjšin ipd. Pri tem gre izpostaviti projekte, financirane s strani Evropske unije. Tovrstni projekti so v vseh državah najbolj pogosti. Vključitev držav v evropske projekte od njih zahteva tudi implementacijo in poročanje o izvedbi, medtem ko je odločitev o izvajanju Unescove Deklaracije o načelih strpnosti prepuščena svobodni izbiri posameznih držav in združenih podatkov o njeni implementaciji posledično ni. V okviru državnih projektov izstopa Belgija, kar lahko pripišemo spremembi ustave v letu pred nastankom deklaracije. Medtem ko v okviru projektov s področja strpnosti s strani zasebne in neodvisne ustanove izstopa Slovenija.

Prevod deklaracije v čim več jezikov, kot je možno, je eden izmed elementov akcijskega načrta izvajanja deklaracije. V okviru tega je na pobudo Unesca prevod v nemški jezik objavljen na strani nemške komisije za Unesco, medtem ko je na Poljskem in v Sloveniji nastal samoiniciativno; na Poljskem v okviru religiozne organizacije Tezeusz, v Sloveniji pa s strani zasebne, samostojne in neodvisne izobraževalne ustanove Izobraževalnega centra Eksena. Francija ima javno dostopen prevod v maternem jeziku, ker je ta uradni jezik Unesca. Podobna situacija je tudi v Belgiji, kjer so uradni jeziki trije. Prevod v francoščini je dostopen zaradi uradnega jezika Unesca, v nemščini zaradi prevoda nemške komisije za Unesco, medtem ko v nizozemščini ne obstaja. Druge preučevane države prevoda nimajo.

Podatkov o obeležitvi mednarodnega dneva strpnosti z izjemo Nemčije in Slovenije praktično ni, zasledimo lahko le nekaj osnovnih šol v posameznih državah, ki so ta dan obeležile. Prav tako ni javno dostopnih sporočil o informacijah generalnemu direktorju, ki bi jih preučevane članice želele deliti.

Na podlagi izvedene analize tako ugotavljamo, da smo direktne akcije s ciljem implementacije Deklaracije o načelih strpnosti deležni zgolj v Sloveniji, s projekti Izobraževalnega centra Eksena.

5. Sklep

Skozi magistrsko delo smo odgovarjali na sedem raziskovalnih vprašanj. Prvo in drugo vprašanje se nanašata na razvoj koncepta strpnosti skozi zgodovino.

Kašen je prvotni namen koncepta strpnosti, kdaj in kje se je uporabljal? Kdo so bili avtorji, ki so preizpraševali strpnost in na katere družbenopolitične probleme so odgovarjali?

Sam začetek uporabe koncepta strpnosti sega v obdobje antične filozofije. Njegova uporaba je bila predvsem odgovor filozofskih mislecev vladajočim, ki so njihovo mišljenje označili za nesprejemljivo. Pri tem zasledimo prve težnje po ločitvi tako imenovane "božje države" in željo po svobodnemu izražanju ter kritičnem mišljenju, četudi to ni v skladu z idejo vladajočih. Razcvet interpretacije in njegove nujnosti pa je koncept strpnosti doživel v 17. stoletju, kot odgovor na verske konflikte takratnega časa. Avtorjev, ki so se ukvarjali z razumevanjem in uporabo strpnosti, je bilo skozi zgodovino veliko. Pri tem gre najprej izpostaviti osrednjega avtorja prvega dela, Johna Locka, ki je v Pismu o toleranci podal argumente za ločitev religije in oblasti, v obdobju, ko so bile verske vojne del vsakdana, z željo po prevladi ene ali druge vere na državni ravni. Že takrat je opozarjal na širši pomen strpnosti in nujnost njegove uporabe v vsakodnevnom življenju. Podobno kot John Locke so se v 17. stoletju tudi Milton, Bayle in Spinoza ukvarjali z nujnostjo elementa strpnosti v takratni versko razdeljeni družbi. V 18. stoletju pride do preobrata in strpnost postane splošno pozitivno načelo, njegova ideja pa se začne vidno uveljavljati tudi v praksi. To lahko vidimo skozi dokumente, kot so na primer Edikt o toleranci iz leta 1782 in Listina pravic ter Ustava ZDA iz leta 1791. Misleci 18. stoletja so bili Voltaire, Paine, Jefferson in Kant, ki so se ukvarjali s svobodo misli v okviru politične prakse in strpnostjo na stopnji osebne interakcije. V 19. stoletju se ideja strpnosti razvije v skladu z liberalno idejo o moralni avtonomiji kot pogoju za razvoj človeštva. John Mill, ključen avtor 19. stoletja, v svojem delu O svobodi odgovarja na vprašanje legitimne meje med individualno neodvisnostjo in družbenim nadzorom. 20. stoletje je v argumentaciji strpnosti odgovor na obe svetovni vojni. Na eni strani smo tako priča kritiki tovrstnega sistema. Na primer Herbert Marcuse opozarja na njen paradoks in pravi, da smo na eni strani predvsem v medijih in v okviru izobraževalnega sistema priča zgražanju nad nasiljem, problematičnimi posamezniki in mladimi, na drugi pa prikazovanju vojn z izgovorom strpnosti. Medtem ko na drugi strani strpnost označujemo kot edini etičen način reševanja problemov. 20. stoletje je tudi obdobje nastanka ključnih

dokumentov s področja človekovih pravic in tako tudi osrednjega dela naloge – Deklaracije o načelih strpnosti, napisane in sprejete s strani Unesca leta 1995.

V tretjem in četrtem raziskovalnem vprašanju smo raziskovali, *na katere družbenopolitične dogodke odgovarja Deklaracija o načelih strpnosti in kako se koncept strpnosti razume in interpretira v Deklaraciji o načelih strpnosti.*

Deklaracija o načelih strpnosti je nastala v okviru trajajočega mednarodnega leta strpnosti kot odgovor na takratni vzpon nasilja, terorizma, ksenofobije, agresivnega nacionalizma, rasizma, antizemitizma in diskriminacije (Unesco 1995). Njen nastanek je zaznamovalo več dogodkov. Prepoznani ključni dogodki so: padeč berlinskega zidu in posledične migracije med vzhodom in zahodom; vojna v Bosni in Hercegovini z genocidom v Srebrenici, ki je poleg grozljivih posledic podobno kot padeč berlinskega zidu prinesla številne migracije predvsem v Nemčijo; ruandski genocid med etničnima skupinama z ogromno žrtvami; teroristični napadi s kemičnim in drugim orožjem in drugi.

Koncept strpnosti se v Deklaraciji o načelih strpnosti interpretira v okviru liberalne tradicije kot spoštovanje, sprejemanje in priznavanje raznolikosti svetovnih kultur, oblik izražanja in načinov biti človek. Pri tem poudarja, da ta ni popustljivost, prijaznost in prizanesljivost, temveč aktiven odnos, v priznavanju univerzalnih človekovih pravic in temeljnih svoboščin drugih. Njegovo izvajanje je vezano tako na posameznika kot državo.

V drugem delu naloge smo se ukvarjali z implementacijo Deklaracije o načelih strpnosti v desetih izbranih evropskih državah. Pri tem smo odgovarjali na tri raziskovalna vprašanja.

Katere ukrepe so sprejele preučevanje države na podlagi smernic za izvajanje Deklaracije o načelih strpnosti? Kako jih uresničujejo?; Katere so institucije v posameznih državah, ki pripomorejo k ozaveščanju in izobraževanju državljanov s področja strpnosti? Kako se te institucije/programi financirajo?

Ugotovili smo, da so ukrepi razdeljeni na dva dela. Prvi del ukrepov najdemo v posameznih členih Deklaracije o načelih strpnosti, drugi del pa v akcijskem načrtu. V okviru drugega člena je tako v deklaraciji opredeljeno, da je za uresničevanje strpnosti potrebna pravična in nepristranska zakonodaja, izvajanje zakonov in drugih upravnih postopkov ter ratifikacija obstoječih mednarodnih dokumentov konvencije o človekovih pravicah ter sprejetje takšnih zakonov, da

zagotavljajo enakost obravnavanja in priložnost za vse skupine v posamezni družbi. V akcijskem načrtu države podpisnice deklaracije pozivajo k obeležitvi mednarodnega dneva strpnosti (16. november), prevodu in predlogom za boljše razumevanje samega koncepta.

Vse preučevane države so demokracije in so ratificirale obstoječe mednarodne dokumente o človekovih pravicah. Prav tako že z ustavo izpolnjujejo enakost obravnavanja vseh državljanov.

Ugotovili smo, da posamezne države izvajajo številne nacionalne načrte za preprečevanje različnih oblik nestrpnosti. Tako lahko na primer v Belgiji najdemo načrt za preprečevanje radikalizacije in izboljšanje sobivanja ter uvedbo predmetov s poudarkom na državljanski vzgoji. V Franciji po sprejetju Deklaracije za spodbujanje državljanstva in skupnih vrednot svobode in strpnosti akcijski načrt mobilizacije šol. V Nemčiji, na Poljskem in Češkem številne programe za integracijo manjšin ipd. S programi se v večini države s podobno zgodovino fokusirajo na programe z enako vsebino, kar je razvidno iz primera Poljske in Nemčije, ko je večina političnih in drugih akcij vezana na sožitje z Judi. Urejanje zakonodaje poteka odvisno od aktualnih družbenih razmer v posameznih državah. Trenutno smo priča urejanju zakonodaje predvsem na področju migracijske politike (Slovenija, Nemčija, Nizozemska) in manjšin (Poljska, Češka, Slovaška).

Kot najbolj učinkovit način za preprečevanje nestrpnosti je v 4. členu Deklaracije o načelih strpnosti opredeljeno izobraževanje. Ugotovili smo, da je vključevanje tega elementa na državni ravni bolj prisotno v staroevropskih državah, medtem ko se v noveevropskih to vključuje postopoma. Kot pomemben indikator pri tem se je pokazalo tudi članstvo posamezne države v Evropski uniji. Na zasebni ravni na Poljskem deluje portal Tezeus, sicer religijsko obarvan, ki se v osnovi ukvarja s položajem cerkve v demokraciji, v Sloveniji pa Izobraževalni center Eksena, ki nudi neformalna izobraževanja s področja odnosov in strpnosti, neodvisno od državnih institucij ter političnih ali verskih ideologij.

Na podlagi akcijskega načrta deklaracije do njene neposredne implementacije z izjemo Slovenije in delno Poljske ter Nemčije ni prišlo. Francija in Belgija (francosko govoreči in nemški del) prevoda nista potrebovali, saj so njihovi jeziki tudi uradni jezik Unesca. V Nemčiji je prevod deklaracije sprejela nemška Unescova komisija. Na Poljskem je ta nastal v okviru religioznega portala Tezeus. V Sloveniji smo prevod dobili leta 2015 s strani Izobraževalnega centra Eksena. Druge države prevoda nimajo.

Obeležitev mednarodnega dneva strpnosti se zadnji dve leti aktivno izvaja v Sloveniji, v Nemčiji smo obeležitev zasledili v letu 2013 in 2014, sledi pa zgolj nekaj obeležitev v šolah v posameznih državah. Pobud Unescu za razvoj in razumevanje strpnosti nismo zasledili.

Katere države izmed preučevanih so na podlagi Deklaracije o načelih strpnosti za njeno implementacijo naredile največ in kakšni so razlogi za to?

Na podlagi implementacije Deklaracije o načelih strpnosti je zagotovo največ naredila Slovenija. Izobraževalni center Eksena s prevodom, programi in z izobraževanji namreč v celoti sledi akcijskemu načrtu deklaracije in si s svojo dejavnostjo in programi prizadeva za aktivno uresničevanje njenih načel.

Prva teza magistrskega dela je bila: *Družbenopolitični problemi, s katerimi se soočamo in so povod za preizpraševanje vprašanja strpnosti danes, so v svojem bistvu enaki dogodkom iz zgodovine.*

Prvo tezo magistrske naloge lahko potrdimo. Če smo se ob nastanku soočali z migracijami pretežno iz Bosne in Hercegovine v Srednjo Evropo, se danes ponovno soočamo z množičnimi migracijami v Evropo zaradi vojne v Siriji. Če smo bili priča terorističnim napadom s kemičnim orožjem in bombnim napadom, se danes še vedno ukvarjamo s terorizmom po celem svetu. Že samo v Evropi smo v zadnjih dveh letih bili priča terorističnemu napadu v Parizu in Bruslju. Poleg tega pa so tako kot v zgodovini za njihov nastanek ključne etnične in verske razlike med ljudmi.

Druga teza magistrske naloge je bila: *Sprejeti ukrepi evropskih držav na podlagi Deklaracije o načelih strpnosti so neučinkoviti, ker se izvajajo post festum in ne aktivno, v vsakodnevem življenju posameznika.*

Drugo tezo lahko delno potrdimo. Programov, ki bi si dejansko prizadevali za implementacijo Deklaracije z izjemo Slovenije praktično ni. Vsekakor pa smo skozi primere posameznih držav ugotovili, da se v večini vsi ukrepi, ki vključujejo promocijo in uresničevanje koncepta strpnosti, izvajajo post festum, najpogosteje po izbruhu terorizma, etničnih in verskih trenj, spora med posameznimi skupinami ipd., medtem ko aktivnega uresničevanja in izobraževanj nismo deležni.

Za strpno družbo tako še zdaleč ni dovolj zgolj sprejetje mednarodnih dokumentov in zakonodaje, temveč je nujno potrebno njihovo aktivno uresničevanje v vsakodnevnem življenju.

6. Literatura

1. *A summary of Rwandan Genocide*. 2017. Dostopno prek: <http://faculty.polytechnic.org/gfeldmeth/rwandabackground.pdf> (2. avgust 2017).
2. Agius, Emmanuel in Jolanta Ambrosewich. 2003. *Towards a Culture of Tolerance and Peace*. Dostopno prek: <http://www.ibcr.org/wp-content/uploads/2016/06/Towards-a-culture-of-tolerance-and-peace-1.pdf> (8. avgust 2017).
3. Amsterdam.info. 2017. *Short history of Netherlands*. Dostopno prek: <https://www.amsterdam.info/netherlands/history/> (22. avgust 2017).
4. Beardsley, Eleanor. 2015. *After Paris Attacks, Voltaire's "Tolerance" is back in vogue*. Dostopno prek: <http://www.npr.org/sections/parallels/2015/02/15/385422239/after-paris-attacks-voltaires-tolerance-is-back-in-vogue> (22. avgust 2017).
5. Banjac, Marinko. 2011. Verstva in nacionalizmi. V *Medkulturni odnosi kot aktivno državljanstvo*, ur. Marina Lukšič-Hacin, Mirjam Milharčič Hladnik in Mitja Sardoč, 4148. Ljubljana: Založba ZRC.
6. Banjac, Marinko in Jernej Pikalo. 2011. Človekove pravice in svoboščine v historični perspektivi in dobi globalizacije. V *Medkulturni odnosi kot aktivno državljanstvo*, ur. Marina Lukšič-Hacin, Mirjam Milharčič Hladnik in Mitja Sardoč, 7988. Ljubljana: Založba ZRC.
7. Bertoša, Slaven. 2014. O toleranciji kroz povijest. *Tabula* 12: 4150.
8. Bonifazi, Corrado. 2011. Međunarodne migracije na Balkanu od kraja Hladnog rata: Opšti pregled. V *Migracije, krize i ratni sukobi na balkanu s kraja 20. veka*, ur. Goran Penev, 5-27. Beograd: DemoBalk.
9. *Bill of rights institute*. Dostopno prek: <http://billofrightsinstitute.org/wp-content/uploads/2011/12/BillofRights.pdf> (15. avgust 2017).
10. Brezovšek, Marjan. 1995. Fragmenti o strpnosti kot političnem kultiviranju človeka. *Teorija in praksa*: 32 (1-2): 96104.
11. Brown, Wendy. 2015. *What is important in theorizing tolerance today?* Dostopno prek: http://www.tariqmodood.com/uploads/1/2/3/9/12392325/brown_et_al__what_is_important_in_theorizing_tolerance_today.pdf (10. avgust 2017).
12. Brglez, Milan in Drago Zajc. 2004. *Globalizacija in vloga malih držav: Slovenija v procesih globalizacije*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

13. Bryant, Lisa. 2016. *French Campaign Takes on Hate Speech, Discrimination*. Dostopno prek: <https://www.voanews.com/a/french-campaign-takes-on-hate-speech-discrimination/3326086.html> (22. avgust 2017).
14. Buchowski, Michal in Katarzyna Chlewinska. 2012. *Tolerance of Cultural Diversity in Poland and Its Limitations*. San Domenico di Fiesole: European University institute.
15. Bödeker, Erich, Clorinda Donato in Peter Halls Reill. 2009. *Discourses of tolerance and intolerance in the European Enlightenment*. Canada:UCLA Center.
16. Chomova, Svetlana. 2013. *Multiculturalism in Slovakia*. Dostopno prek: http://europa.eu/youth/sk/article/43/6182_en (24. avgust 2017).
17. Cojs. 2017. *Edict of Toleration, 1782*. Dostopno prek: http://cojs.org/edict_of_tolerantion-_1782/ (18. avgust 2017).
18. *Germany's Constitution of 1949 with Amendment through 2012*. Dostopno prek: https://www.constituteproject.org/constitution/German_Federal_Republic_2012.pdf (24. avgust 2017).
19. *Constitution of October 4, 1958*. Dostopno prek: http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/root/bank_mm/anglais/constitution_anglais.pdf (22. avgust 2017).
20. *The constitution of the republic of Poland of 2nd april, 1997*. Dostopno prek: <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/angielski/kon1.htm> (22. avgust 2017).
21. *Constitution of the Slovak Republic*. Dostopno prek: <https://www.prezident.sk/upload-files/46422.pdf> (24. avgust 2017).
22. Czech National Council. 1992. *The constitution of the Czech Republic*. Dostopno prek: <http://www.psp.cz/en/docs/laws/constitution.html> (23. avgust 2017).
23. Čačić-Kumpes, Jadranka. 1996. *Obrazovanje i tolerancija*. Zagreb:Institut za migracije i narodnosti.
24. Daniel, Stanislav. 2009. *Tolerance to Racism in Slovakia*. Dostopno prek: <http://www.errc.org/cms/upload/media/04/14/m00000414.pdf> (24. avgust 2017).
25. Dees, Richard. 2004. *Trust and Toleration*. London: Routledge.
26. Deutsche UNESCO - Kommission. 2017. *Erklärung von Prinzipien der Toleranz*. Dostopno prek: <http://www.unesco.de/infothek/dokumente/unesco-erklaerungen/erklaerung-toleranz.html> (23. avgust 2017).

27. Dilcra. 2017. *Mobilizing france against racism and anti-semitism 2015-2017 action plan*. Dostopno prek: http://www.gouvernement.fr/sites/default/files/contenu/piece-jointe/2015/05/dilcra_mobilizing_france_against_racism_and_antisemitism.pdf (22. avgust 2017).
28. Domovina.je. 2016. *Teroristični napadi, ki spreminjajo Nemčijo in celotno Evropo*. Dostopno prek: https://www.domovina.je/___trashed-7/ (24. avgust 2017).
29. Dobbernack, Jan. 2013. *Applying tolerance indicators: assesing tolerance in the curriculum*. Dostopno prek: http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/26134/2013-15-Curriculum_Indicators.pdf?sequence=1 (19. avgust 2017).
30. Društvo Eksena. Dostopno prek: <http://www.drustvo-eksena.si/> (28. avgust 2017).
31. Enterprise Europe. 2017. *Podatki o državi Švedska*. Dostopno prek: <http://een.mra.si/upload/Svedska.pdf> (23. avgust 2017).
32. Euler Archive. 2017. *Europe in the 18th Century*. Dostopno prek: <http://eulerarchive.maa.org/historica/eighteenth.html> (9. avgust 2017).
33. European Commission/EACEA/Eurydice. 2016. *Promoting citizenship and the common values of freedom, tolerance and non-discrimination through education: Overview of education policy developments in Europe following the Paris Declaration of 17 March 2015*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
34. European Parliament. 2015. *Promoting tolerance in EU*. Dostopno prek: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2015/571333/EPRS_ATA\(2015\)571333_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2015/571333/EPRS_ATA(2015)571333_EN.pdf) (23. avgust 2017).
35. Evropska komisija - Podatkovni list. 2015. *Pogosta vprašanja o kolokviju EU o temeljnih pravih: preprečevanje in premagovanje antisemitizma in sovraštva do muslimanov v Evropi*. Dostopno prek: europa.eu/rapid/press-release_MEMO-15-5739_sl.pdf (23. avgust 2017).
36. Fakiolas, Rossetos. 2011. *Proširenje Evropske unije i situacija na Balkanu. V Migracije, krize i ratni sukobi na balkanu s kraja 20. veka*, ur. Goran Peney, 4957. Beograd: DemoBalk.
37. Festival tolerancije JFF Zagreb. 2017. *Festival tolerancije*. Dostopno prek: <https://festivaloftolerance.com/zagreb/opcenito> (28. avgust 2017).
38. Genocide. 2017. *Talking about genocide-genocides*. Dostopno prek: http://www.ppu.org.uk/genocide/g_rwanda1.html (3. avgust 2017).

39. Government of the Netherlands. 2008. *The constitution of the Kingdom of the Netherlands*. Dostopno prek: <https://www.government.nl/documents/regulations/2012/10/18/the-constitution-of-the-kingdom-of-the-netherlands-2008> (22. avgust 2017).
40. Grell, O. Peter, Roy Porter. 2000. *Toleration in Enlightenment Europe*. Cambridge: University Press.
41. Guay, Jennifer. 2012. *The Myth of Czech Tolerance*. Dostopno prek: <http://www.primtomnost.cz/en/archive-articles-since-2012/349-the-myth-of-czech-tolerance> (24. avgust 2017).
42. Harrigan, Jane in Hamed El-Said. 2010. *Globalisation, Democratisation and Radicalisation in the Arab World*. London: Palgrave Macmillan.
43. Harsch, Ernest. 2004. *The world reflects on Rwanda genocide*. Dostopno prek: <http://www.un.org/en/africarenewal/newrels/rwanda.pdf> (15. avgust 2017).
44. History. 2017. *The Rwanda genocide*. Dostopno prek: <http://www.history.com/topics/rwandan-genocide> (15.8.2017).
45. Hovy, Bela. 2011. Koliko ih je napustilo zemlju? Razseljavanja građana bivše Jugoslavije. V *Migracije, krize i ratni sukobi na balkanu s kraja 20. veka*, ur. Goran Penev, 2749. Beograd:DemoBalk.
46. Hren, Barbara. 2016. *Švedska - raj za migrante z napako*. Dostopno prek: <https://www.dnevnik.si/1042729470/svet/svedska-raj-za-migrante-z-napako> (23. avgust 2017).
47. Internet Encyclopedia of Philosophy. 2017a. John Locke. Dostopno prek: <http://www.iep.utm.edu/locke/#SH4c> (9.8.2017).
---2017b. Toleration. Dostopno prek: <http://www.iep.utm.edu/tolerati/#SH2a> (9. avgust 2017).
48. *The constitution of the Kingdom of Sweden*. Dostopno prek: <http://www.parliament.am/library/sahmanadrutyunner/Sweden.pdf> (23. avgust 2017).
49. Ivanuša, Teodora, Iztor Podbregar in Marjan Tušak. 2008. *Terorizem in jedrska, radio-loška, kemična ter biološka obramba: Učbenik*. Ljubljana: Poveljstvo za doktrino, razvoj, izobraževanje in usposabljanje.
50. *Izobraževalni center Eksena*. Dostopno prek: www.eksena.si (28. avgust 2017).
51. Izobraževalni center Eksena. 2016. *Unescova deklaracija o načelih strpnosti*. Šentjur: Izobraževalni center Eksena, Xena d.o.o.

52. Kavan, Jan. 2017. *Czech republic statement*. Dostopno prek: <http://www.un.org/WCAR/statements/czecE.htm> (28. avgust 2017).
53. Klaff, Rene in Neli Kaloyanova. 2012. *20 years promoting tolerance in Central, East and Southeat Europe*. Dostopno prek:<http://esee.fnst.org/sites/default/files/uploads/2017/02/22/publication20yearspromotingtolerance.pdf> (24. avgust 2017).
54. Kržišnik-Bukić, Vera. 1996. *Bosanska identiteta med preteklostjo in prihodnostjo*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
55. Lambert, Tim. 2017a. *A Brief history of Poland*. Dostopno prek: <http://www.localhistories.org/poland.html> (24. avgust 2017).
 --- 2017b. *A brief history of Czech Republic*. Dostopno prek: <http://www.localhistories.org/czech.html> (24. avgust 2017).
 --- 2017b. *A brief history of Slovakia*. Dostopno prek: <http://www.localhistories.org/slovakia.html> (24. avgust 2017).
56. Leskovšek, Vesna, ur. 2005. *Mi in oni. Nestrpnost na slovenskem*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
57. Locke, John. 2010. *Dve razpravi o oblasti. Pismo o toleranci*. Ljubljana: Krtina.
58. Macdonald, Mandy. 2005. *Belgium - Culture Smart!: The Essential Guide to Customs & Culture*. Kuperard: London.
59. Marcuse, Herbert. 1994. Represivna toleranca. *Teorija in praksa* 22 (164-165): 97118.
60. Marsh, David in Stoker, Gerry. 2002. *A skin not a sweather: ontology and epistemology in political science*. New York: Basingstoke.
61. Mill, John Stuart. 2003. *Utilitarizem in O svobodi*. Ljubljana: Krtina.
62. Mirovni inštitut. 2017. *MEET, medijska vzgoja za pravičnost in strpnost*. Dostopno prek: <http://www.mirovni-institut.si/projekti/meet-medijska-vzgoja-za-pravicnost-in-strpnost/> (28. avgust 2017).
63. Morehouse, Issac M. 2009. Areopagitica: Milton's inflience on classical and modern political and economic thought. *Libertarian papers* (38):114.
64. Museum of Tolerance. 2017. *Diversity and Tolerance in Berlin*. Dostopno prek: http://www.museumoftolerance.com/atf/cf/%7B0418cd9-65c7-4424-955ce30218530a20%7D/CCF%20Berlin%20Summer%20Program%202017_Brochure.PDF (23. avgust 2017).
65. Natek, Karel in Marjeta Natek. 1999. *Države sveta*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

66. Neset. 2016. *Education policies and practices to foster tolerance, respect for diversity and civil responsibility in children and young people in the EU*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/repository/education/library/study/2016/neset-education-tolerance-2016_en.pdf (28. avgust 2017).
67. Neuman, William Lawrence. 2006. *Social Research Methods: Qualitative and Quantitative Approaches*. New York: Pearson.
68. Nietzsche, Friedrich Wilhelm. 1988. *Nachgelassene Fragmente 1885–1887*. New York: Walter de Gruyter.
69. Palomares, Susanna. 2001. *Spodbujanje strpnosti in sprejemanje drugačnosti*. Ljubljana: Inštitut za psihologijo osebnosti.
70. Pezdir, Tatjana. 2004. *Transnacionalne aktivnosti - primer migrantov iz Bosne in Hercegovine in njihovih potomcev v Sloveniji*. Dostopno prek: <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-1LIBDR2Y> (4. avgust 2017).
71. Pfister, Ulrich. 2012. *Globalization*. Dostopno prek: <http://ieg-ego.eu/en/threads/backgrounds/globalization#ThePhasesoftheHistoryofGlobalization-fromtheMid19thCentury> (15. avgust 2017).
72. Popper, Karl. 1988. Strpnost in intelektualna odgovornost. *Nova revija* VII/77: 1428–1435.
73. Portal.tezeusz.pl. 2010. *Deklaracija Zasad Toleranciji*. Dostopno prek: <http://portal.tezeusz.pl/debata/deklaracja-zasad-tolerancji/> (24. avgust 2017).
74. Pribac, Igor. 1994. Toleranca. *Časopis za kritiko in znanost* 22 (164-165): 5–301.
75. Rade, Maurits in Aakash Shah. 2017. *The Dutch Myth of Tolerance*. Dostopno prek: <http://www.humanityinaction.org/knowledgebase/315-the-dutch-myth-of-tolerance> (22. avgust 2017).
76. Radovic, Bora. 2017. *Jugoslovenski ratovi 1991-1999 i neke od njihovih društvenih posledica*. Dostopno prek: avgust <http://www.ian.org.rs/publikacije/tortura/srpski/01.pdf> (15. 2017).
77. Remembering Srebrenica. 2017. *Srebrenica*. Dostopno prek: <https://www.srebrenica.org.uk> (2. avgust 2017).
78. Remer, Gary. 1996. *Humanism and the Rhetoric of Toleration*. Pennsylvania: University Press.
79. Romea.cz. 2017. *Survey shows Czechs are the least tolerant in EU toward blacks, Buddhist, Muslims, Roma*. Dostopno prek: <http://www.romea.cz/en/news/>

- world/survey-shows-czechs-are-the-least-tolerant-in-eu-toward-blacks-buddhists-muslims-roma (28. avgust 2017).
80. Roth, Ingvar Hans in Fredrik Hertzberg. 2010. *Tolerance and cultural diversity in Sweden*. Italy: European University institute.
 81. School education Gateway. 2016. *Reinforcing inclusion, diversity and active citizenship through education*. Dostopno prek: https://www.schooleducationgateway.eu/en/pub/latest/practices/reinforcing_inclusion_diversi.htm (22. avgust 2017).
 82. Sander, Nikola, Guy Abel in Ramon Bauer. 2017. *The global flow of people*. Dostopno prek: <http://www.global-migration.info> (4. avgust 2017).
 83. Sardoč, Mitja. 2011. Toleranca v sodobni pluralni družbi. *Analiza: Časopis za kritično misel* 15 (4):39-54.
 84. Sibolot, Paul. 1997. *Defining tolerance*. Dostopno prek: <http://unesdoc.unesco.org/images/0023/002326/232631e.pdf> (23. avgust 2017).
 85. *Social progress index*. Dostopno prek: <https://www.socialprogressindex.com> (21. avgust 2017).
 86. Stanford Encyclopedia of Philosophy. 2017a. *Locke*. Dostopno prek: <https://plato.stanford.edu/entries/locke/#LocRelTol> (8. avgust 2017).
 --- 2017b. *Pierre Bayle*. Dostopno prek: <https://plato.stanford.edu/entries/bayle/#BayTol> (8. avgust 2017).
 87. Svete, Uroš. 2007. Informacijske razsežnosti sodobnega terorizma - teoretična vprašanja in praktični vidiki. *Ujma* (21): 124-129).
 88. Sweden.se. 2017. *10 fundamentals of religion on Sweden*. Dostopno prek: <https://sweden.se/society/10-fundamentals-of-religion-in-sweden/> (23. avgust 2017).
 89. The tolerance project. 1994. *What is the tolerance project about?*. Dostopno prek: <http://romove.radio.cz/en/clanek/18379> (28. avgust 2017).
 90. Tolerance foundation. 2017. *Tolerance*. Dostopno prek: http://zpravodajstvi.ecn.cz/tolerance/index_eng.htm (28. avgust 2017).
 91. Tonder, Lars. 2013. *Tolerance: A Sensorial Orientation to Politics*. UK: Oxford University Press Inc.
 92. Toplak, Cirila. 2011. Etnične skupnosti, narodi in nacije. V *Medkulturni odnosi kot aktivno državljanstvo*, ur. Marina Lukšič-Hacin, Mirjam Milharčič Hladnik in Mitja Sardoč, 1522. Ljubljana: Založba ZRC.

93. Toš, Niko in Karl H. Muller. 2010. *Primerjalno družboslovje. Metodološki in vsebinski vidiki*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
94. United nations 2017a. *Universal declaration of Human Rights*. Dostopno prek: <http://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/> (2. avgust 2017).
 --- 2017b. *Convention on the Rights of the Child*. Dostopno prek: <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CRC.aspx> (2. avgust 2017).
 --- 2017c. *Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide*. Dostopno prek: <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CrimeOfGenocide.aspx> (2. avgust 2017).
95. Unesco. 1995a. *Declaration of principles on tolerance*. Dostopno prek: [http://www.ohchr.org/EN/Issues/Education/Training/Compilation/Pages/13.DeclarationofPrinciplesonTolerance\(1995\).aspx](http://www.ohchr.org/EN/Issues/Education/Training/Compilation/Pages/13.DeclarationofPrinciplesonTolerance(1995).aspx) (24. avgust 2017).
 --- 1995b. *Declaration of principles and follow-up plan of action for the united nations year for tolerance*. Dostopno prek: <http://unesdoc.unesco.org/images/0010/001013/101344Eb.pdf> (15.8.2017).
 --- 2017. *Promoting tolerance*. Dostopno prek: <http://www.unesco.org/new/en/social-and-human-sciences/themes/fight-against-discrimination/promoting-tolerance/> (23. avgust 2017).
96. United Nations. 2017. *Tolerance day*. Dostopno prek: <http://www.un.org/en/events/toleranceday/background.shtml> (24. avgust 2017).
97. Universal peace federation. 2014. *UN international day for tolerance*. Dostopno prek: <https://www.upf.org/marriage-and-family-reports/6329-un-international-day-for-tolerance-observed-in-germany> (24. avgust 2017).
98. Van Driel, Barry, Merike Darmody in Jennifer Kerzil. 2016. *Education policies and practices to foster tolerance, respect for diversity and civic responsibility in children and young people in the EU*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
99. Vandeburie, Julien. 2011. Geografija kretanja izbeglica na Balkanu posle 1989: Od zemalja porekla do odredišta. V *Migracije, krize i ratni sukobi na balkanu s kraja 20. veka*, ur. Goran Peney, 7182. Beograd:DemoBalk.
100. Vanleke, Michaele. 2017. *History and content of the Belgian National Curriculum*. Dostopno prek: http://www.education-and-gender.eu/edge/Curr_text/mod_en/M3_T1_en.pdf (18. avgust 2017).

101. Varuh človekovih pravic. 2006. *Filmski natečaj (ne)strpnost v drugačnosti. S filmom do boljše družbe*. Dostopno prek: <http://www.varuh-rs.si/projekti-in-promocija/projekti/filmski-natecaj-nestrpnost-v-drugacnosti-10122005-2292006/> (26. avgust 2017).
102. Vlada RS. 2016. *Aktivno za strpnost - za uspešnejše vključevanje in povezovanje v naši družbi*. Dostopno prek: http://www.mizs.gov.si/fileadmin/mizs.gov.si/pageuploads/Obvestila/OS/Aktivno_za_strpnost_28_11_16_Publikacija.pdf (28. avgust 2017).
- 2017. *Za strpno družbo*. Dostopno prek: http://www.vlada.si/pomoc_beguncem/za_strpno_druzbo/ (28. avgust 2017).
- 2017. *Zgodovina - pomembnejši mejniki*. Dostopno prek: http://www.vlada.si/o_sloveniji/zgodovina/ (25. avgust 2017).
103. Vujevič, Miroslav. 1996. Politička tolerancija u Hrvatskoj. *Politička misao* XXXIII (1): 129-148.
104. Wouters, Rene. 2017. *Is the Netherlands growing less tolerant?* Dostopno prek: <http://www.debatingeurope.eu/2017/02/22/is-the-netherlands-growing-less-tolerant/#.WZxs5K2B1ol> (22. avgust 2017).
105. Zalta, Anja. 2006. The role of religion in Bosnia and Herzegovina and the universal necessity of the inter-religious dialogue. V *D. Darovec in V. Rožac Darovec (ur.) The western Balkans, 573–584*. Koper: Fakulteta za humanistične študije.